

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 21ης Απριλίου 2016¹

Υπόθεση C-15/15

New Valmar BVBA

κατά

Global Pharmacies Partner Health Srl

[αίτηση του rechtbank van koophandel te Gent (Βέλγιο)

για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή — Ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων — Άρθρο 35 ΣΛΕΕ — Απαγόρευση των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών — Εταιρία εγκατεστημένη στην ολλανδόφωνη περιφέρεια του Βασιλείου του Βελγίου — Νομοθεσία επιβάλλουσα τη σύνταξη των τιμολογίων στην ολλανδική γλώσσα επί ποινή απόλυτης ακυρότητας — Σύμβαση διασυνοριακού χαρακτήρα — Περιορισμός — Δικαιολόγηση — Αναλογικότητα»

I – Εισαγωγή

1. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως που υπέβαλε το rechtbank van koophandel te Gent (δικαστήριο εμπορικών διαφορών της Γάνδης, Βέλγιο) αφορά, σύμφωνα με τη διατύπωση του υποβληθέντος ερωτήματος, την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, που αναφέρεται στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

2. Ωστόσο, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η υπόθεση της κύριας δίκης και, ως εκ τούτου, το αντικείμενο της αιτήσεως αυτής άπτονται, στην πραγματικότητα, της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και ειδικότερα της απαγορεύσεως των μέτρων ισοδυνάμου αποτελέσματος προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών μεταξύ των κρατών μελών, την οποία προβλέπει το άρθρο 35 ΣΛΕΕ.

3. Πράγματι, η αίτηση αυτή υποβάλλεται στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ εταιρίας εγκατεστημένης στην ολλανδόφωνη περιφέρεια του Βασιλείου του Βελγίου και εταιρίας εγκατεστημένης στην Ιταλία, σχετικά με τη μη εξόφληση διαφόρων τιμολογίων από τη δεύτερη, η οποία συνδέεται με την πρώτη εταιρία με σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας. Τα επίμαχα τιμολόγια συντάχθηκαν στην ιταλική γλώσσα, ενώ, κατά το αιτούν δικαστήριο, δυνάμει της βελγικής νομοθεσίας που τα διέπει, τα τιμολόγια αυτά έπρεπε να έχουν συνταχθεί αποκλειστικά στην ολλανδική γλώσσα, επί ποινή ακυρότητας την οποία ο δικαστής οφείλει να διαπιστώνει αυτεπαγγέλτως.

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

4. Υπό το φως της αποφάσεως Las², με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αντίστοιχες διατάξεις της ίδιας αυτής νομοθεσίας όσον αφορά τις συμβάσεις εργασίας δεν ήταν συμβατές με το δίκαιο της Ένωσης, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς το αν η νομοθεσία αυτή είναι ικανή να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα και για τις διασυνοριακές εμπορικές συναλλαγές στις οποίες προβαίνουν βελγικές εταιρίες εγκατεστημένες στη Φλάνδρα και, ως εκ τούτου, συνιστά απαγορευόμενο περιορισμό στην άσκηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των αγαθών. Εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται περαιτέρω αν τα ενδεχομένως περιοριστικά αυτά μέτρα θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν από έναν ή πλείονες σκοπούς γενικού συμφέροντος και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν εμφανίζουν ή όχι αναλογικότητα σε σχέση προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

II – Το εθνικό νομικό πλαίσιο

5. Το Βελγικό Σύνταγμα³ ορίζει, στο άρθρο 4, ότι «[τ]ο Βέλγιο περιλαμβάνει τέσσερις γλωσσικές περιφέρειες: τη γαλλόφωνη περιφέρεια, την ολλανδόφωνη περιφέρεια, τη δίγλωσση περιφέρεια Bruxelles-Capitale και τη γερμανόφωνη περιφέρεια».

6. Δυνάμει του άρθρου 129, παράγραφος 1, σημείο 3, του Συντάγματος, «[τ]α Κοινοβούλια της Γαλλόφωνης Κοινότητας και της Φλαμανδικής Κοινότητας, έκαστο στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας του, ρυθμίζουν με διάταγμα, χωρίς τη συμμετοχή του ομοσπονδιακού νομοθέτη, το γλωσσικό καθεστώς: [...] των εργασιακών σχέσεων μεταξύ των εργοδοτών και του προσωπικού τους, καθώς και πράξεων και εγγράφων των επιχειρήσεων που επιβάλλονται από τον νόμο και τις κανονιστικές διατάξεις». Οι εν λόγω κοινότητες αποτελούν ομόσπονδες οντότητες του Βελγίου.

7. Το άρθρο 52, παράγραφος 1, των *wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken* (νόμοι σχετικά με τη χρήση των γλωσσών στον διοικητικό τομέα)⁴, προβλέπει ότι «[γ]ια τις πράξεις και τα έγγραφα που προβλέπουν οι νόμοι και οι κανονιστικές διατάξεις [...] οι βιομηχανικές, εμπορικές και χρηματοοικονομικές επιχειρήσεις χρησιμοποιούν τη γλώσσα της περιφέρειας όπου έχουν την έδρα τους ή τις διάφορες έδρες εκμεταλλεύσεώς τους».

8. Το *Parlement van de Vlaamse Gemeenschap* (Κοινοβούλιο της Φλαμανδικής Κοινότητας) εξέδωσε το 1973 το *vlaamse taaldecreet* (διάταγμα περί γλωσσικού καθεστώτος)⁵ βάσει του άρθρου 129, παράγραφος 1, σημείο 3, του Συντάγματος.

9. Κατά το άρθρο 1 του εν λόγω διατάγματος, όπως αυτό ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, το διάταγμα «εφαρμόζεται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα που έχουν έδρα εκμεταλλεύσεως στην ολλανδόφωνη περιφέρεια» και «[δ]ιέπει τη χρήση των γλωσσών όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, καθώς και όσον αφορά τις πράξεις και τα έγγραφα της επιχειρήσεως που προβλέπει ο νόμος».

2 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239). Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι «[τ]ο άρθρο 45 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντίκειται προς αυτό κανονιστική ρύθμιση ομόσπονδης οντότητας κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία επιβάλλει σε κάθε εργοδότη που έχει την έδρα του στο έδαφός της να συντάσσει τις συμβάσεις εργασίας διασυνοριακού χαρακτήρα αποκλειστικά στην επίσημη γλώσσα αυτής της ομόσπονδης οντότητας, επί ποινή ακυρότητας των συμβάσεων, την οποία το δικαστήριο οφείλει να διαπιστώνει αυτεπαγγέλτως».

3 — *Gecoördineerde Grondwet* (Ενοποιημένο Σύνταγμα) της 17ης Φεβρουαρίου 1994 (*Belgisch Staatsblad*, της 17ης Φεβρουαρίου 1994, σ. 4054).

4 — Νόμοι ενοποιηθέντες με το *koninklijk besluit* (βασιλικό διάταγμα) της 18ης Ιουλίου 1966 (*Belgisch Staatsblad*, της 2ας Αυγούστου 1966, σ. 7799, στο εξής: ενοποιημένοι νόμοι).

5 — *Decreet tot regeling van het gebruik van de talen voor de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers, alsmede van de voor de wet en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen* (διάταγμα περί του γλωσσικού καθεστώτος στις εργασιακές σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, καθώς και στις πράξεις και τα έγγραφα των επιχειρήσεων που επιβάλλονται από τον νόμο και τις κανονιστικές διατάξεις), της 19ης Ιουλίου 1973 (*Belgisch Staatsblad*, της 6ης Σεπτεμβρίου 1973, σ. 10089, στο εξής: φλαμανδικό διάταγμα περί γλωσσικού καθεστώτος).

10. Το άρθρο 2 του εν λόγω διατάγματος ορίζει ότι «[η] γλώσσα που χρησιμοποιείται στις εργασιακές σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, καθώς και για τη σύνταξη των προβλεπόμενων από τον νόμο πράξεων και εγγράφων που καταρτίζει η επιχείρηση, είναι η ολλανδική». Το άρθρο 5, πρώτο εδάφιο, προσθέτει ότι «[ό]λες οι προβλεπόμενες από τον νόμο πράξεις και έγγραφα των εργοδοτών, [...] συντάσσονται από τον εργοδότη στην ολλανδική γλώσσα».

11. Το άρθρο 10, πρώτο εδάφιο, του ίδιου διατάγματος προβλέπει, υπό τύπον κυρώσεων, ότι «[τ]α έγγραφα ή οι πράξεις που δεν τηρούν τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος είναι άκυρα. Η ακυρότητα διαπιστώνεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο». Το δεύτερο και το τρίτο εδάφιο του άρθρου αυτού ορίζουν ότι «[η] σχετική απόφαση διατάσσει την αυτεπάγγελτη αντικατάσταση των επίμαχων εγγράφων» και ότι «[η] άρση της ακυρότητας παράγει αποτελέσματα από την ημερομηνία της αντικατάστασής τους: όσον αφορά τα έγγραφα, από την ημερομηνία της καταθέσεως των εγγράφων που τα αντικαθιστούν στη γραμματεία του δικαστηρίου εργατικών διαφορών».

12. Κατόπιν της εκδόσεως της αποφάσεως Las⁶, ορισμένες διατάξεις του εν λόγω διατάγματος τροποποιήθηκαν με ισχύ από 2 Μαΐου 2014⁷, συνεπώς μετά τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης, και μόνον όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, οι οποίες δεν αποτελούν αντικείμενο της διαφοράς αυτής.

III – Η διαφορά της κύριας δίκης, το προδικαστικό ερώτημα και η ενώπιον του Δικαστηρίου διαδικασία

13. Στις 12 Νοεμβρίου 2010, η New Valmar BVBA, η οποία έχει την έδρα της στην ολλανδόφωνη περιφέρεια του Βασιλείου του Βελγίου, και η Global Pharmacies Partner Health Srl (στο εξής: GPPH), εταιρία εγκατεστημένη στην Ιταλία, συνήψαν σύμβαση που όριζε τη δεύτερη ως αποκλειστική αντιπρόσωπο της New Valmar στην ιταλική επικράτεια και η οποία έληγε στις 31 Δεκεμβρίου 2014.

14. Κατά το άρθρο 18 αυτής της συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας, η σύμβαση διεπόταν από το ιταλικό δίκαιο και αρμόδια για την επίλυση ενδεχομένων διαφορών μεταξύ των συμβαλλομένων ήταν τα δικαστήρια της Γάνδης (Βέλγιο).

15. Με συστημένη επιστολή της 29ης Δεκεμβρίου 2011, η New Valmar κατήγγειλε πρόωρα τη σύμβαση αυτή από 1ης Ιουνίου 2012.

16. Με αγωγή της 30ής Μαρτίου 2012, η New Valmar προσέφυγε ενώπιον του rechtbank van koorandel te Gent ζητώντας να υποχρεωθεί η GPPH να της καταβάλει ποσό ύψους περίπου 234 192 ευρώ προς εξόφληση διαφόρων εκκρεμών τιμολογίων.

17. Η GPPH άσκησε ανταγωγή με αίτημα να υποχρεωθεί η New Valmar να της καταβάλει αποζημίωση ύψους 1 467 448 ευρώ λόγω υπαιτίας λύσεως της συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας.

18. Προς απόκρουση του αιτήματος της αγωγής, η GPPH επικαλέστηκε την ακυρότητα των επίμαχων τιμολογίων, λόγω του ότι, καίτοι συνιστούν «πράξεις και έγγραφα που προβλέπουν οι νόμοι και οι κανονιστικές διατάξεις» κατά την έννοια των ενοποιημένων νόμων και του φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος, τα τιμολόγια αυτά παραβίαζαν τους κανόνες δημοσίας τάξεως που περιέχονταν στη νομοθεσία αυτή.

6 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

7 — Βλ. decreet tot wijziging van artikel 1, 2, 4, 5, 12 en 16 van het decreet van 19 juli 1973 tot regeling van het gebruik van de talen voor de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers, alsmede van de door de wet en de verordeningen voorgeschreven akten en bescheiden van de ondernemingen (διάταγμα για την τροποποίηση των άρθρων 1, 2, 4, 5, 12 και 16 του προμνησθέντος διατάγματος της 19ης Ιουλίου 1973), της 14ης Μαρτίου 2014, (*Belgisch Staatsblad*, της 22ας Απριλίου 2014, σ. 34371), που τέθηκε σε ισχύ στις 2 Μαΐου 2014. Συναφώς, βλ., επίσης, σημείο 92 των παρούσων προτάσεων.

19. Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει επίσης ότι, πλην των στοιχείων που αφορούσαν την ταυτότητα της New Valmar, τον ΦΠΑ και την τράπεζα, όλα τα λοιπά τυποποιημένα στοιχεία και οι γενικοί όροι που περιέχονταν στα τιμολόγια αυτά είχαν συνταχθεί σε γλώσσα άλλη από την ολλανδική, ήτοι την ιταλική, ενώ η New Valmar είναι εγκατεστημένη στην ολλανδόφωνη περιφέρεια του Βασιλείου του Βελγίου.

20. Στις 14 Ιανουαρίου 2014, και συνεπώς εκκρεμούσης της διαφοράς, η New Valmar παρέδωσε στην GPPH μετάφραση των τιμολογίων αυτών στην ολλανδική γλώσσα. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι η μετάφραση αυτή δεν ισχύει ως «αντικατάσταση» που προβλέπεται από τη φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος και ότι τα επίμαχα τιμολόγια είναι και παραμένουν απολύτως άκυρα δυνάμει του βελγικού δικαίου.

21. Η New Valmar δεν αμφισβητεί ότι τα επίμαχα τιμολόγια δεν τηρούν την εν λόγω νομοθεσία. Υποστηρίζει, ωστόσο, μεταξύ άλλων, ότι η νομοθεσία αυτή αντίκειται στο δίκαιο της Ένωσης, ειδικότερα δε στο άρθρο 26, παράγραφος 2, και στα άρθρα 34 και 35 ΣΛΕΕ που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

22. Στο πλαίσιο αυτό, με απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2014, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 16 Ιανουαρίου 2015, το rechtbank van koopandel te Gent ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Πρέπει το άρθρο 45 ΣΛΕΕ να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται σε ρύθμιση ομόσπονδης οντότητας κράτους μέλους, όπως εν προκειμένω η Vlaamse Gemeenschap in de federale Staat België (Φλαμανδική Κοινότητα του Βελγικού Ομοσπονδιακού Κράτους), η οποία επιβάλλει σε κάθε επιχείρηση που έχει την έδρα εκμεταλλεύσεώς της στο έδαφος της οντότητας αυτής, δυνάμει των συνδυασμένων διατάξεων του άρθρου 52 των [ενοποιημένων] νόμων και του άρθρου 10 του [φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος], τη σύνταξη των τιμολογίων διασυνοριακού χαρακτήρα μόνο στην επίσημη γλώσσα αυτής της ομόσπονδης οντότητας, επί ποινή ακυρότητας των τιμολογίων, ακυρότητας την οποία οφείλει να διαπιστώνει αυτεπαγγέλτως το δικαστήριο;»

23. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν στο Δικαστήριο η New Valmar, η Βελγική και η Λιθουανική Κυβέρνηση καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 26ης Ιανουαρίου 2016, εκπροσωπήθηκαν η New Valmar, η Βελγική Κυβέρνηση και η Επιτροπή.

IV – Ανάλυση

A — Επί του περιεχομένου του προδικαστικού ερωτήματος

24. Προτού εξεταστεί επί της ουσίας η υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, πρέπει να τεθεί το ζήτημα της εγκυρότητας του υποβληθέντος ερωτήματος, και τούτο από πλείονες απόψεις, λαμβανομένων υπόψη των αμφιβολιών που διατυπώθηκαν με τις παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο.

1. Επί του εφαρμοστέου στη διαφορά της κύριας δίκης δικαίου

25. Δεδομένου ότι η διαφορά της κύριας δίκης έχει διασυνοριακό χαρακτήρα, πρέπει, καταρχάς, να εξακριβωθεί αν οι διατάξεις του βελγικού δικαίου στις οποίες αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο έχουν όντως εφαρμογή στην κατάσταση την οποία αφορά η υπόθεση της κύριας δίκης, όπως προϋποθέτει το δικαστήριο αυτό. Ορθώς η Επιτροπή εκθέτει τον προβληματισμό της σχετικά με τη σύγκρουση

νόμων, καίτοι το Δικαστήριο δεν ερωτάται ευθέως επ' αυτού, καθόσον από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η σύμβαση εμπορικής αντιπροσωπείας που υπογράφηκε από τους διαδίκους στη διαφορά αυτή προέβλεπε ρητώς ότι η εν λόγω σύμβαση διεπόταν από το ιταλικό δίκαιο και όχι από το βελγικό δίκαιο που αποτελεί το αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος.

26. Στον τομέα των συμβατικών ενοχών, η εκ μέρους των συμβαλλομένων επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου πρέπει καταρχήν να γίνεται σεβαστή από το δικαστήριο, σύμφωνα με το άρθρο 3 του κανονισμού (ΕΚ) 593/2008⁸. Ωστόσο, η θεμελιώδης αρχή της αυτονομίας της βουλήσεως⁹ δεν τυγχάνει απόλυτης εφαρμογής, ιδίως λόγω της δυνατής παρεμβάσεως υπερισχυουσών διατάξεων αναγκαστικού δικαίου, των λεγομένων «διατάξεων αμέσου εφαρμογής», υπό τις αυστηρές προϋποθέσεις του άρθρου 9 του ίδιου κανονισμού, διευκρινιζομένου ότι η χρήση της παρεκκλίσεως αυτής είναι δυνατή μόνον «σε εξαιρετικές περιπτώσεις»¹⁰.

27. Εν προκειμένω, είναι πιθανόν η φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος να έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης παρά την εκ μέρους των συμβαλλομένων επιλογή του ιταλικού δικαίου, οπότε δεν είναι πρόδηλο ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως έχει υποθετικό χαρακτήρα¹¹, εφόσον το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος την οποία προτίθεται να εφαρμόσει αποτελεί «διάταξη αμέσου εφαρμογής» του *forum* κατά την έννοια του άρθρου 9 του κανονισμού Ρώμη I¹², πράγμα το οποίο εναπόκειται στο δικαστήριο αυτό να διαπιστώσει *in concreto*.

28. Συναφώς, υπενθυμίζω ότι η παράγραφος 1 του εν λόγω άρθρου 9 ορίζει την έννοια της «διατάξεως αμέσου εφαρμογής» ως «υπερισχύουσα διάταξη αναγκαστικού δικαίου [...] η τήρηση [της οποίας] κρίνεται πρωταρχικής σημασίας από μια χώρα για τη διασφάλιση των δημοσίων συμφερόντων της, όπως π.χ. της πολιτικής, κοινωνικής ή οικονομικής οργάνωσής της». Δεδομένου ότι ο ορισμός αυτός δεν αρκεί άνευ άλλου τινός προς προσδιορισμό εκείνων των κανόνων του εθνικού δικαίου –μεταξύ όλων όσων έχουν επιτακτικό χαρακτήρα– που όντως εμπίπτουν στην εν λόγω έννοια, τα δικαστήρια των κρατών μελών οφείλουν να αναφέρουν τους λόγους για τους οποίους η εφαρμογή των συναφών διατάξεων της εξεταζομένης νομοθεσίας επιβάλλεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, εις βάρος του δικαίου άλλης χώρας¹³. Για να προβούν στον χαρακτηρισμό αυτόν, πρέπει να λαμβάνουν υπόψη μια σειρά αντικειμενικών κριτηρίων, όπως έκρινε το Δικαστήριο σχετικά με νομοθέτημα σε σχέση προς το οποίο ο κανονισμός Ρώμη I αποτελεί παράγωγο δίκαιο¹⁴.

8 — Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I) (ΕΕ 2008, L 177, σ. 6, στο εξής: κανονισμός Ρώμη I), ο οποίος, δυνάμει του άρθρου 28, έχει εφαρμογή στις συμβάσεις οι οποίες, όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης, συνάφθηκαν μετά τις 17 Δεκεμβρίου 2009.

9 — Αρχή που υπενθυμίζεται, μεταξύ άλλων, στην αιτιολογική σκέψη 11 του κανονισμού Ρώμη I.

10 — Βλ. αιτιολογική σκέψη 37 του κανονισμού Ρώμη I.

11 — Σύμφωνα με τις απαιτήσεις της πάγιας νομολογίας του Δικαστηρίου (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 18ης Φεβρουαρίου 2016, *Finanmadrid EFC*, C-49/14, EU:C:2016:98, σκέψεις 28 επ.).

12 — Οι παράγραφοι 2 και 3 του εν λόγω άρθρου 9 διαφοροποιούν το δυνητικό αποτέλεσμα των διατάξεων αμέσου εφαρμογής του κράτους μέλους όπου εδρεύει το δικάζον δικαστήριο από το αποτέλεσμα των διατάξεων αμέσου εφαρμογής της χώρας εκτελέσεως της συμβάσεως.

13 — Συναφώς, βλ., μεταξύ άλλων, Nuyts, A., «Les lois de police et dispositions impératives dans le Règlement Rome I», *Revue de droit commercial belge*, 2009, αριθ. 6, σ. 553 επ., σημείο 10.

14 — Βλ. απόφαση της 17ης Οκτωβρίου 2013, *Unamar* (C-184/12, EU:C:2013:663, σκέψεις 47 και 50), όπου το Δικαστήριο διευκρίνισε, σε σχέση με τη Σύμβαση της Ρώμης της 19ης Ιουνίου 1980 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (ΕΕ 1980, L 266, σ. 1), ότι «[σ]το εθνικό δικαστήριο απόκειται, στο πλαίσιο της εξετάσεως του ζητήματος αν ο εθνικός νόμος, με τον οποίο προτίθεται να αντικαταστήσει το δίκαιο που ρητώς επέλεξαν οι συμβαλλόμενοι, αποτελεί “κανόνα αμέσου εφαρμογής”, να λάβει υπόψη όχι μόνον το γράμμα ακριβώς του νόμου αυτού, αλλά και την όλη οικονομία του και το σύνολο των περιστάσεων υπό τις οποίες θεσπίσθηκε ο νόμος αυτός, έτσι ώστε να έχει τη δυνατότητα να συναγάγει εξ αυτών ότι ο νόμος έχει χαρακτήρα αναγκαστικού δικαίου, καθόσον ο εθνικός νομοθέτης τον θέσπισε με σκοπό την προστασία συμφέροντος το οποίο θεωρείται ουσιώδες από το οικείο κράτος μέλος». Βλ. επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στην ίδια αυτή υπόθεση *Unamar* (C-184/12, EU:C:2013:301, σημεία 30 επ.).

2. Επί του περιεχομένου της επίμαχης φλαμανδικής ρυθμίσεως περί γλωσσικού καθεστώτος

29. Αν θεωρηθεί δεδομένο ότι η φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος πρέπει να τύχει εφαρμογής στη διαφορά της κύριας δίκης, θα πρέπει περαιτέρω να εξεταστεί το περιεχόμενο των εφαρμοστέων εν προκειμένω διατάξεων, λαμβανομένων υπόψη των διαφορών που μπορούν να εντοπιστούν μεταξύ της περιγραφής του εθνικού νομικού πλαισίου στην απόφαση περί παραπομπής και της περιγραφής που προκύπτει από τις γραπτές ή προφορικές παρατηρήσεις της Βελγικής Κυβερνήσεως.

30. Πράγματι, η εν λόγω κυβέρνηση υποστηρίζει, αντίθετα προς ό,τι φαίνεται να δέχεται το αιτούν δικαστήριο, ότι η φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος δεν επιβάλλει εκ του νόμου υποχρέωση ούτε να μνημονεύονται στο τιμολόγιο οι όροι του τιμολογίου ή οι όροι πώλησεως ούτε να διατυπώνονται τα στοιχεία αυτά στην ολλανδική γλώσσα. Υποστηρίζει ότι μόνον τα στοιχεία που επιβάλλονται από τη νομοθεσία περί ΦΠΑ¹⁵ πρέπει οπωσδήποτε να έχουν συνταχθεί στην ολλανδική γλώσσα, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 2 του φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος¹⁶. Κατά την κυβέρνηση αυτή, θα ήταν πολύ απλό για τον πελάτη να κατανοήσει τα στοιχεία που είναι στην πλειονότητά τους εκφρασμένα με αριθμούς ή, εν ανάγκη, να συμβουλευθεί μετάφραση των υποχρεωτικών αυτών στοιχείων σε όλες τις γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εφόσον αυτές αντιστοιχούν στις απαριθμούμενες κατ' εναρμονισμένο τρόπο στο άρθρο 226 της οδηγίας 2006/112/ΕΚ¹⁷.

31. Κατά πάγια νομολογία, όταν το περιεχόμενο της αποφάσεως περί παραπομπής αμφισβητείται από έναν από τους διαδίκους της προδικαστικής διαδικασίας, το Δικαστήριο οφείλει, καταρχήν, να περιορίζει την εξέτασή του στα στοιχεία εκτιμήσεως τα οποία το αιτούν δικαστήριο αποφάσισε να του υποβάλει, ιδίως προκειμένου για τους όρους εφαρμογής της κρίσιμης εθνικής νομοθεσίας τους οποίους το δικαστήριο αυτό θεωρεί ως δεδομένους, καθόσον η ερμηνεία των εθνικών διατάξεων εναπόκειται αποκλειστικώς στα δικαστήρια των κρατών μελών¹⁸. Κατά συνέπεια, όποιες και αν είναι οι επικρίσεις που διατυπώνει η Βελγική Κυβέρνηση σχετικά με την ερμηνεία του εθνικού δικαίου που προκρίνει το αιτούν δικαστήριο, η εξέταση της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής πρέπει να γίνει βάσει της εκ μέρους του εν λόγω δικαστηρίου ερμηνείας του δικαίου αυτού¹⁹.

32. Πάντως, το Δικαστήριο, αποφαινόμενο επί προδικαστικής παραπομπής, μπορεί, εν ανάγκη, να παράσχει διευκρινίσεις προκειμένου να καθοδηγήσει το εθνικό δικαστήριο στην ερμηνεία της εθνικής του νομοθεσίας ή στην κρίση του ως προς το συμβατό της εθνικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης²⁰. Εν προκειμένω, κατά τη γνώμη μου, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει ειδικότερα σε ποιον βαθμό η επίμαχη ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος επιβάλλει όντως να διατυπώνονται αποκλειστικώς στην ολλανδική γλώσσα όλα τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στα τιμολόγια που εκδίδει εταιρία εδρεύουσα στη Φλάνδρα.

15 — Συναφώς, η Βελγική Κυβέρνηση παραπέμπει στον κατάλογο των υποχρεωτικών στοιχείων που περιλαμβάνεται στο άρθρο 5 του koninklijk besluit nr. 1 met betrekking tot de regeling voor de voldoening van de belasting over de toegevoegde waarde (βασιλικού διατάγματος αριθ. 1 περί των μέτρων για τη διασφάλιση της πληρωμής του φόρου προστιθέμενης αξίας, της 29ης Δεκεμβρίου 1992 (*Belgisch Staatsblad*, της 31ης Δεκεμβρίου 1992, σ. 27976), άρθρο το οποίο τροποποιήθηκε για τελευταία φορά με βασιλικό διάταγμα της 19ης Δεκεμβρίου 2012 (*Belgisch Staatsblad*, της 31ης Δεκεμβρίου 2012, σ. 88559).

16 — Αν ο περιορισμός στα μόνα υποχρεωτικά στοιχεία των τιμολογίων φαίνεται σαφής από πλευράς των ενοποιημένων νόμων, υφίσταται, αντιθέτως, διαμάχη όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος (βλ., μεταξύ άλλων, Gosselin, F., «Le régime linguistique de la facture», σε *La facture et autres documents équivalents*, υπό τη διεύθυνση των Ballon, G.-L., και Dirix, E., Kluwer, Βατερλώ, 2011, σημεία 171 επ. καθώς και σημεία 203 επ.).

17 — Οδηγία του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας (ΕΕ 2006, L 347, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 2010/45/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2010, για την τροποποίηση της οδηγίας 2006/112 όσον αφορά τους κανόνες τιμολόγησης (ΕΕ 2010, L 189, σ. 1).

18 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 6ης Μαρτίου 2003, Kaba (C-466/00, ΕΥ:C:2003:127, σκέψη 41), της 1ης Ιουνίου 2006, Innoventif (C-453/04, ΕΥ:C:2006:361, σκέψη 29), καθώς και της 8ης Ιουλίου 2010, Sjöberg και Gerdin (C-447/08 και C-448/08, ΕΥ:C:2010:415, σκέψη 54).

19 — Απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 2009, Pontin (C-63/08, ΕΥ:C:2009:666, σκέψη 38).

20 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Ιουνίου 2008, Burda (C-284/06, ΕΥ:C:2008:365, σκέψη 39), της 29ης Οκτωβρίου 2009, Pontin (C-63/08, ΕΥ:C:2009:666, σκέψη 49), καθώς και της 28ης Ιουλίου 2011, Samba Diouf (C-69/10, ΕΥ:C:2011:524, σκέψεις 59 επ.).

3. Επί της αναδιατυπώσεως του προδικαστικού ερωτήματος

α) Επί της ανάγκης αναδιατυπώσεως του ερωτήματος

33. Σύμφωνα με το προδικαστικό ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 45 ΣΛΕΕ, το οποίο προβλέπει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης. Ωστόσο, θεωρώ προφανές ότι πρόκειται για σφάλμα εκ παραδρομής, ίσως συνδεόμενο με την απόφαση *Las*²¹, νομολογιακό προηγούμενο του οποίου γίνεται ευρέως επίκληση στην απόφαση περί παραπομπής και το οποίο αφορούσε το εν λόγω άρθρο.

34. Εν πάση περιπτώσει, βέβαιον είναι ότι η διαφορά της κύριας δίκης δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής, καθόσον αφορά τις εμπορικής φύσεως σχέσεις μεταξύ βελγικής εταιρίας και ιταλικής εταιρίας, από κανένα δε στοιχείο της δικογραφίας δεν προκύπτει ότι η διαφορά αυτή άπτεται της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων.

35. Η διαπιστούμενη εσφαλμένη αναφορά δεν μπορεί, ωστόσο, να συνεπάγεται το απαράδεκτο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, όπως υποστηρίζει με το κύριο επιχειρήματός της η Βελγική Κυβέρνηση. Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, το τελευταίο έχει τη δυνατότητα να αναδιατυπώσει τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί ούτως ώστε να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη απάντηση που να του επιτρέπει να επιλύσει τη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί²².

36. Συναφώς, στο Δικαστήριο εναπόκειται να εξαγάγει, από το σύνολο των στοιχείων που του παρέχει το εθνικό δικαστήριο, ιδίως δε από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης τα οποία, λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς, χρήζουν ερμηνείας²³. Από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής προκύπτει ότι η ενάγουσα της κύριας δίκης, *New Valmar*, επικαλέσθηκε κυρίως τη μη συμμόρφωση της επίμαχης εθνικής ρυθμίσεως προς το άρθρο 26, παράγραφος 2, καθώς και προς τα άρθρα 34 και 35 ΣΛΕΕ και ότι, επικουρικώς, ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα ακριβώς σχετικά με τις διατάξεις αυτές του πρωτογενούς δικαίου που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων.

37. Όπως όλοι οι ενδιαφερόμενοι που κατέθεσαν παρατηρήσεις, δηλαδή η *New Valmar*, η Βελγική Κυβέρνηση —επικουρικώς—, η Λιθουανική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή, είμαι της γνώμης ότι το υποβληθέν ερώτημα πρέπει να αναδιατυπωθεί υπό την έννοια ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά στην πραγματικότητα την ερμηνεία των διατάξεων της Συνθήκης ΣΕΕ περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, ειδικότερα δε το άρθρο 35 της Συνθήκης αυτής, για τους λόγους που θα εκθέσω ευθύς αμέσως.

β) Επί των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που χρήζουν ερμηνείας

i) Ο προσδιορισμός των κρίσιμων διατάξεων της Συνθήκης ΣΕΕ

38. Η *New Valmar* επικαλείται μεν συγχρόνως το άρθρο 26, παράγραφος 2, καθώς και τα άρθρα 34 και 35 ΣΛΕΕ, πλην όμως φρονώ ότι μόνον η τελευταία αυτή διάταξη αφορά ευθέως το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και, συνεπώς, χρήζει ερμηνείας στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως.

21 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

22 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Νοεμβρίου 2015, *Aira Pascual* κ.λπ. (C-509/14, EU:C:2015:781, σκέψη 22), καθώς και της 17ης Δεκεμβρίου 2015, *Viamar* (C-402/14, EU:C:2015:830, σκέψη 29).

23 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, *Doc Generici* (C-452/14, EU:C:2015:644, σκέψεις 33 επ. καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39. Πράγματι, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η διαφορά αυτή, σχετική με την πληρωμή τιμολογίων που έχουν συνταχθεί στην ιταλική και όχι στην ολλανδική γλώσσα, εντάσσεται στο πλαίσιο παραδόσεων εμπορευμάτων στις οποίες προβαίνει μια αντιπροσωπευόμενη εταιρία εγκατεστημένη στο Βέλγιο προς εμπορικό αντιπρόσωπό της εγκατεστημένο στην Ιταλία. Συνεπώς, το ερώτημα που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο αφορά, κατ' ουσίαν, το κατά πόσον οι σχετικές με τη χρήση των γλωσσών επιταγές που απορρέουν από την εθνική ρύθμιση στην οποία αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο είναι ικανές να περιορίζουν αυτές τις ενδοκοινοτικές εξαγωγές αγαθών καταγωγής Βελγίου.

40. Όμως, το άρθρο 26, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ περιορίζεται στη γενική διατύπωση της αρχής της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων εντός της εσωτερικής αγοράς. Εξάλλου, το άρθρο 34 ΣΛΕΕ αφορά τα μέτρα αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικό περιορισμό επί των εισαγωγών και όχι επί των εξαγωγών μεταξύ κρατών μελών, τα οποία απαγορεύονται από το άρθρο 35 ΣΛΕΕ. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, μια εθνική ρύθμιση όπως η επίδικη στη διαφορά της κύριας δίκης θα πρέπει να εξεταστεί ιδίως από τη σκοπιά του τελευταίου αυτού άρθρου, όπως υποστηρίζει η Επιτροπή.

ii) Η ενδεχόμενη επιρροή των διατάξεων της οδηγίας 2006/112

41. Μόνη η Βελγική Κυβέρνηση είναι της γνώμης ότι το συμβατό των επίμαχων εθνικών μέτρων με το δίκαιο της Ένωσης πρέπει να εκτιμηθεί αποκλειστικά από πλευράς των κανόνων του παραγώγου δικαίου περί ΦΠΑ και, ειδικότερα, της οδηγίας 2006/112, με την αιτιολογία ότι οι κανόνες του πρωτογενούς δικαίου δεν μπορούν να αποτελούν τον κανόνα αναφοράς εφόσον υπάρχει πλήρης εναρμόνιση όσον αφορά το περιεχόμενο των τιμολογίων²⁴.

42. Η εν λόγω κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το άρθρο 248α της οδηγίας αυτής²⁵ επιτρέπει στα κράτη μέλη να επιβάλλουν, με την εθνική τους νομοθεσία, τη διατύπωση των τιμολογίων που εκδίδονται στο πλαίσιο διασυνοριακής συναλλαγής σε γλώσσα διαφορετική από αυτή του προσώπου προς το οποίο απευθύνονται. Κατά την κυβέρνηση αυτή, οι διατάξεις της οδηγίας 2006/112 συνεπάγονται μάλιστα ότι τα τιμολόγια συντάσσονται κατά κανόνα στη γλώσσα του κράτους μέλους όπου είναι εγκατεστημένη η επιχείρηση που εκδίδει το τιμολόγιο, καθόσον, στην αντίθετη περίπτωση, η δυνατότητα που προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο 248α να ζητηθεί μετάφραση προς την επίσημη γλώσσα του κράτους μέλους προορισμού των αγαθών, των υπηρεσιών ή του τιμολογίου θα ήταν άνευ αντικειμένου²⁶.

43. Ωστόσο, όπως οι λοιπές ενδιαφερόμενες που υπέβαλαν παρατηρήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, δηλαδή η New Valmar και η Επιτροπή, δεν συμμερίζομαι την ανάλυση της Βελγικής Κυβερνήσεως, και τούτο για τους ακόλουθους λόγους.

24 — Συναφώς, η Βελγική Κυβέρνηση επικαλείται την απόφαση της 11ης Δεκεμβρίου 2003, Deutscher Apothekerverband (C-322/01, EU:C:2003:664, σκέψη 64), κατά την οποία «κάθε εθνικό μέτρο σε τομέα ο οποίος αποτελεί το αντικείμενο αποκλειστικής εναρμόνισης σε κοινοτικό επίπεδο πρέπει να κρίνεται με βάση τις διατάξεις περί εναρμόνισης και όχι με βάση εκείνες του πρωτογενούς δικαίου». Το Δικαστήριο προσθέτει, πάντως, με την απόφαση αυτή ότι «η εξουσία την οποία παρέχει στα κράτη μέλη [η διάταξη του παραγώγου δικαίου την οποία αφορούσε η υπόθεση] πρέπει να ασκείται τηρουμένης της Συνθήκης, όπως ρητά προβλέπει η διάταξη αυτή» και ότι, «επομένως, η διάταξη αυτή δεν αποκλείει την ανάγκη εξετάσεως της συμφωνίας της επίμαχης εθνικής διατάξεως στην κύρια δίκη προς τα άρθρα 28 ΕΚ και 30 ΕΚ» (βλ. σκέψη 65).

25 — Αυτό το άρθρο 248α, όπως προέκυψε από την οδηγία 2010/45, έχει ως εξής: «[γ]ια λόγους ελέγχου, και όσον αφορά τα τιμολόγια παράδοσης αγαθών ή παροχής υπηρεσιών που πραγματοποιούνται στο έδαφός τους και τα τιμολόγια που λαμβάνονται από τους υποκείμενους στον φόρο που είναι εγκατεστημένοι στο έδαφός τους, τα κράτη μέλη μπορούν, για ορισμένους υποκείμενους στον φόρο ή σε ορισμένες περιπτώσεις, να απαιτούν μετάφραση στις επίσημες γλώσσες τους. Τα κράτη μέλη δεν μπορούν, ωστόσο, να επιβάλλουν γενικά τη μετάφραση των τιμολογίων».

26 — Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Βελγική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι το γεγονός ότι, εν προκειμένω, η Ιταλική Δημοκρατία θα μπορούσε, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να απαιτήσει τη μετάφραση ενός τιμολογίου διατυπωμένου στην ολλανδική γλώσσα δεν θα είχε νόημα, κατά τη γνώμη της, παρά μόνον αν γίνει δεκτή η θέση την οποία υποστηρίζει η κυβέρνηση αυτή και σύμφωνα με την οποία είναι δυνατή η επιβολή στον έμπορο της υποχρέωσης να συντάσσει το τιμολόγιο σε γλώσσα διαφορετική από αυτή του προσώπου στον οποίο απευθύνεται το τιμολόγιο.

44. Καταρχάς, υπενθυμίζω ότι η εναρμόνιση που πραγματοποιήθηκε σταδιακά²⁷ με τις οδηγίες που θεσπίστηκαν διαδοχικά στον τομέα του ΦΠΑ δεν είναι πλήρης, αλλά μόνο μερική κατά το παρόν στάδιο, όπως επανειλημμένως έχει επισημάνει το Δικαστήριο²⁸.

45. Όσον αφορά, ειδικότερα, το «περιεχόμενο των τιμολογίων» που απαιτεί για τους σκοπούς του ΦΠΑ η οδηγία 2006/112, είναι αληθές ότι το τμήμα 4 που φέρει αυτόν τον τίτλο και περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο 3, το οποίο αφορά την «τιμολόγηση», περιέχει διατάξεις εναρμονίσεως του τομέα αυτού, ιδίως απαριθμώντας μια σειρά υποχρεωτικών στοιχείων και μη αναγνωρίζοντας στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να απαιτούν την υπογραφή των τιμολογίων²⁹. Ωστόσο, η εναρμόνιση αυτή αφορά αποκλειστικά το περιεχόμενο των τιμολογίων και όχι τους πρακτικούς κανόνες που διέπουν τη σύνταξή τους³⁰. Ειδικότερα, οι διατάξεις του εν λόγω τμήματος 4 ουδόλως καθορίζουν κατά τρόπο δεσμευτικό τη γλώσσα που πρέπει να χρησιμοποιείται στο πλαίσιο αυτό. Εξάλλου, δεν υφίστανται άλλες διατάξεις της οδηγίας 2006/112 που να περιέχουν εναρμονισμένες γλωσσικές απαιτήσεις όσον αφορά τα τιμολόγια.

46. Συναφώς, υπογραμμίζω ότι το άρθρο 248α της οδηγίας 2006/112 έχει περισσότερο περιορισμένη έκταση εφαρμογής από εκείνη που της αποδίδει η Βελγική Κυβέρνηση. Πράγματι, από το γράμμα της προκύπτει ότι η διάταξη αυτή δεν αποβλέπει στο να παράσχει σε όλα τα κράτη μέλη τη δυνατότητα να απαιτούν γενικώς τη χρήση μιας συγκεκριμένης γλώσσας για τη σύνταξη των τιμολογίων, ιδίως δε όχι κατ' ανάγκην τη γλώσσα του κράτους μέλους εντός του οποίου εκδόθηκε το τιμολόγιο, όπως υποστηρίζει η Βελγική Κυβέρνηση.

47. Το εν λόγω άρθρο 248α προβλέπει μόνον δυνατότητα, και όχι υποχρέωση, του κράτους μέλους προορισμού να απαιτήσει απλή μετάφραση στην επίσημη γλώσσα του, και όχι τη σύνταξη αυτού καθ'αυτό του τιμολογίου στη γλώσσα αυτή³¹, και τούτο μόνον εφόσον είναι αναγκαίο «για λόγους ελέγχου» των τιμολογίων που φυλάσσονται με ηλεκτρονικά μέσα εντός άλλου κράτους μέλους, όχι όμως να την απαιτεί συστηματικά³². Το άρθρο αυτό αποκλείει μάλιστα ρητώς τη δυνατότητα του κράτους μέλους προορισμού να επιβάλει γενική υποχρέωση μεταφράσεως των τιμολογίων για τον σκοπό αυτό³³, γνωρίζοντας ότι η υποχρεωτική μετάφραση των τιμολογίων «αποτελεί μια διόλου ευκαταφρόνητη πρόσθετη επιβάρυνση για τις επιχειρήσεις», όπως ευστόχως παρατηρήθηκε κατά τις νομοθετικές εργασίες που οδήγησαν στην ένταξη του εν λόγω άρθρου στην οδηγία 2006/112³⁴.

27 — Η αιτιολογική σκέψη 6 της οδηγίας 2006/112 διευκρινίζει ότι «[ε]ίναι ανάγκη η εναρμόνιση να γίνει σταδιακά, αφού η εναρμόνιση των φόρων κύκλου εργασιών συνεπάγεται μεταβολές στη διάρθρωση των φόρων των κρατών μελών και έχει αισθητές επιπτώσεις στον τομέα του προϋπολογισμού και στον οικονομικό και τον κοινωνικό τομέα».

28 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 2015, VDP Dental Laboratory κ.λπ. (C-144/13, C-154/13 και C-160/13, EU:C:2015:116, σκέψη 60 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

29 — Βλ., αντιστοίχως, άρθρα 226 και 229 της οδηγίας 2006/112.

30 — Με τις προφορικές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή ανέφερε ότι το κοινοτικό καθεστώς του ΦΠΑ έχει εναρμονιστεί μόνον για τα ζητήματα για τα οποία ήταν απολύτως απαραίτητο προς διασφάλιση της ουδετερότητας της φορολογικής πίεσεως επί όλων των οικονομικών δραστηριοτήτων που υπόκεινται στον ΦΠΑ.

31 — Υπό το πνεύμα αυτό, σχετικά με την έκτη οδηγία ΦΠΑ (οδηγία 77/388/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 17ης Μαΐου 1977, περί εναρμονίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών, των σχετικών με τους φόρους κύκλου εργασιών – Κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας: ομοιόμορφη φορολογική βάση, ΕΕ ειδ. έκδ. 09/001, σ. 49), η οποία αναμορφώθηκε με την οδηγία 2006/112, το Δικαστήριο έκρινε, με την απόφαση της 18ης Ιουνίου 2009 Stadeco (C-566/07, EU:C:2009:380, σκέψη 33), ότι στο αιτούν δικαστήριο εναπέκειτο να εξακριβώσει, βάσει όλων των κρίσιμων περιστάσεων, σε ποιο κράτος μέλος αντιστοιχούσε ο ΦΠΑ που αναγραφόταν στο επίμαχο τιμολόγιο, λαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, υπόψη «[τ]η γλώσσα συντάξεως», η οποία, συνεπώς, δεν ήταν, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, προκαθορισμένη κατ' εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

32 — Ο συγκεκριμένος αυτός σκοπός υπενθυμίζεται στην αιτιολογική σκέψη 46 της οδηγίας 2006/112.

33 — Στην πρώτη περίοδο του εν λόγω άρθρου 248α προβλέπεται ότι η απαίτηση τέτοιας μεταφράσεως μπορεί να αφορά μόνον ορισμένα συγκεκριμένα τιμολόγια («για ορισμένους υποκείμενους στον φόρο ή σε ορισμένες περιπτώσεις»). Εξάλλου, η δεύτερη περίοδος του άρθρου αυτού τονίζει την απαγόρευση οποιασδήποτε γενικεύσεως.

34 — Βλ. σημείο 3.6 της γνωμοδότησεως της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (ΕΕ 2009, C 306, σ. 76) επί προτάσεως της Επιτροπής η οποία κατέληξε στην έκδοση της οδηγίας 2010/45 [COM(2009) 21 τελικό], που απέβλεπε στη μείωση των επιβαρύνσεων που συνεπάγονταν για τις επιχειρήσεις οι διάφοροι κανόνες τιμολογήσεως όσον αφορά τον ΦΠΑ –με περιορισμό του περιθωρίου ελιγμού που παρέχονταν στα κράτη μέλη, ιδίως σε περίπτωση διασυνοριακής τιμολογήσεως με ηλεκτρονικά μέσα–, αλλά περιελάμβανε ένα άρθρο 248α με λιγότερο σαφή διατύπωση από εκείνη του τελικού κειμένου της οδηγίας αυτής (βλ. σ. 3, 10 και 23 της εν λόγω προτάσεως). Το άρθρο 22, παράγραφος 3, στοιχείο β', τελευταία φράση, της έκτης οδηγίας ΦΠΑ, όπως διαμορφώθηκε από το άρθρο 28η της οδηγίας αυτής, περιείχε διάταξη παρεμφερή κατ' ουσίαν με το τελευταίο αυτό κείμενο.

48. Δεδομένου ότι η διάταξη αυτή αποτελεί παρέκκλιση από τον γενικό κανόνα της οδηγίας 2006/112, η εφαρμογή της πρέπει να είναι αυστηρή, καθόσον η αρχή είναι και παραμένει αυτή της ελεύθερης επιλογής της γλώσσας από τους συμβαλλόμενους σε μια οικονομική συναλλαγή στο πλαίσιο της οποίας εκδίδεται τιμολόγιο διασυνοριακού χαρακτήρα, όπως τόνισε η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση³⁵.

49. Κατά συνέπεια, ελλείψει πλήρους εναρμονίσεως επιτευχθείσας με τις διατάξεις του παραγώγου ενωσιακού δικαίου στον τομέα που αποτελεί το αντικείμενο της υπό κρίση αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως, ήτοι όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς που πρέπει να τηρείται κατά τη σύνταξη των τιμολογίων διασυνοριακού χαρακτήρα, θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου να αναδιατυπωθεί το υποβληθέν ερώτημα ούτως ώστε να αφορά την ερμηνεία του άρθρου 35 ΣΛΕΕ³⁶.

B — Επί του συμβατού εθνικής ρυθμίσεως όπως η επίδικη στη διαφορά της κύριας δίκης με το άρθρο 35 ΣΛΕΕ

50. Κατ' ουσίαν, με το προδικαστικό ερώτημα, όπως αναδιατυπώνεται, το Δικαστήριο καλείται να εξετάσει, καταρχάς, αν εθνικά μέτρα όπως τα επίμαχα έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του εμπορίου μεταξύ κρατών μελών κατά τρόπο που να συνιστούν μέτρα αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικό περιορισμό επί των εξαγωγών, κατά την έννοια του άρθρου 35 ΣΛΕΕ, και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, αν τέτοια μέτρα μπορούν παρά ταύτα να θεωρηθούν συμβατά με το ενωσιακό δίκαιο εφόσον δικαιολογούνται από σκοπούς γενικού συμφέροντος και δεν είναι δυσανάλογα σε σχέση προς τους σκοπούς αυτούς.

51. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, ειδικότερα, αν η θέση την οποία υιοθέτησε το Δικαστήριο με την απόφαση Las³⁷, κατά την οποία οι περί εργασιακών σχέσεων διατάξεις της ίδιας ρυθμίσεως όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς με αυτή της επίμαχης στην υπό κρίση υπόθεση δεν συμβιβάζονταν με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων³⁸, μπορεί να τύχει κατ' αναλογία εφαρμογής στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, πράγμα που οδηγεί στην εξέταση της εν λόγω ρυθμίσεως από πλευράς, αυτή τη φορά, της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

1. Επί της υπάρξεως μέτρων αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικό περιορισμό επί των εξαγωγών κατά την έννοια του άρθρου 35 ΣΛΕΕ

α) Επί των διδαγμάτων που αντλούνται από την απόφαση Las³⁹

52. Όπως στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω απόφαση Las, η υπό κρίση υπόθεση αφορά, κατ' ουσίαν, την ενδεχόμενη ασυμβατότητα με το ενωσιακό δίκαιο ρυθμίσεως ισχύουσας εντός κράτους μέλους η οποία προβλέπει ότι, οσάκις επιχειρήσεις έχουσες την έδρα τους στο έδαφος ομόσπονδης οντότητας του κράτους αυτού, εν προκειμένω της Φλαμανδικής Κοινότητας του Βασιλείου του Βελγίου, καταρτίζουν ορισμένα έγγραφα, υποχρεούνται, επί ποινή ακυρότητας που

35 — Εξάλλου, η Επιτροπή εξέφρασε την άποψη ότι ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος όπως η επίμαχη δεν πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 273 της οδηγίας 2006/112, εφόσον η ρύθμιση αυτή, αφενός, δεν αποσκοπεί στη διασφάλιση της ορθής εισπράξεως του ΦΠΑ και την αποφυγή της φορολογικής απάτης και, αφετέρου, επιβάλλει πρόσθετες υποχρεώσεις σε σχέση προς αυτές που καθορίζονται στο κεφάλαιο 3 της οδηγίας αυτής, ειδικότερα δε στο άρθρο 226.

36 — Για την περίπτωση που το Δικαστήριο δεν ακολουθήσει την πρόταση αυτή, υπενθυμίζω ότι, εν πάση περιπτώσει, κάθε πράξη του παραγώγου ενωσιακού δικαίου, όπως η οδηγία 2006/112, πρέπει να ερμηνεύεται, κατά το μέτρο του δυνατού, με βάση το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο και ιδίως τις διατάξεις της Συνθήκης ΣΕΕ, σύμφωνα με γενική ερμηνευτική αρχή (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, N., C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, σκέψη 48, καθώς και τέλος της υποσημειώσεως 48 των παρουσών προτάσεων).

37 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

38 — Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ερμηνεία που δέχθηκε το Δικαστήριο με την απόφαση αυτή οδήγησε σε τροποποίηση του φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος όσον αφορά τις εργασιακές σχέσεις (βλ. σημείο 12 των παρουσών προτάσεων).

39 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

διαπιστώνεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, να χρησιμοποιούν την επίσημη γλώσσα αυτής της οντότητας, ήτοι την ολλανδική, και τούτο έστω και αν τα έγγραφα αυτά συντάσσονται στο πλαίσιο διασυνοριακών εμπορικών συναλλαγών και οι συγκεκριμένοι συμβαλλόμενοι μπορούν ευκολότερα να συνεννοηθούν χρησιμοποιώντας άλλη γλώσσα.

53. Στην απόφαση *Las*, το Δικαστήριο, προκειμένου να κρίνει ότι μια τέτοια ρύθμιση ήταν ικανή να έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα για τους μη ολλανδόφωνους εργαζομένους και εργοδότες από άλλα κράτη μέλη και συνιστούσε, ως εκ τούτου, περιορισμό αντίθετο προς το άρθρο 45 ΣΛΕΕ, δέχθηκε, μεταξύ άλλων, ότι ένα τέτοιο μέτρο, έστω και αν εφαρμόζεται χωρίς διάκριση λόγω ιθαγενείας, ήταν ικανό να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την άσκηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, δεδομένου ότι, στις συμβάσεις εργασίας διασυνοριακού χαρακτήρα τις οποίες συνάπτουν εργοδότες εγκατεστημένοι στη Φλάνδρα, αυθεντικό θεωρείται μόνον το κείμενο στην ολλανδική γλώσσα⁴⁰.

54. Η συλλογιστική αυτή δεν μπορεί να τύχει αυτομάτως κατ' αναλογία εφαρμογής στην προκειμένη περίπτωση, καθόσον ο έλεγχος του συμβατού στον οποίο προέβη το Δικαστήριο από πλευράς του άρθρου 45 ΣΛΕΕ δεν ταυτίζεται απολύτως με την ανάλυση που επιβάλλεται όσον αφορά το άρθρο 35 ΣΛΕΕ, το οποίο απαγορεύει όλα τα μέτρα αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, τα οποία, συνεπώς, χαρακτηρίζονται βάσει νομολογιακών κριτηρίων κάπως διαφορετικών από αυτών που ισχύουν για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

55. Πράγματι, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι απαγορευόμενα δυνάμει του άρθρου 35 ΣΛΕΕ μέτρα συνιστούν εκείνα που *«έχ[ουν] ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα να περιορίζ[ουν] ειδικώς το ρεύμα των εξαγωγών και να συνιστ[ούν], συνεπώς, διαφορετική μεταχείριση του εσωτερικού εμπορίου κράτους μέλους και του εξωτερικού του εμπορίου, διασφαλίζοντας ένα ειδικό πλεονέκτημα υπέρ της εθνικής παραγωγής ή υπέρ του εσωτερικού εμπορίου του οικείου κράτους, εις βάρος της παραγωγής ή του εμπορίου των άλλων κρατών μελών»*⁴¹.

56. Ωστόσο, το Δικαστήριο κατέστησε ελαστικότερη την προσέγγιση αυτή, σε πλαίσιο παρεμφερές με αυτό της υπό κρίση υποθέσεως, προσθέτοντας ότι, *«ακόμη και αν μια [εθνική ρύθμιση] έχει εφαρμογή σε όλους τους επιχειρηματίες που δραστηριοποιούνται στην ημεδαπή»*, μπορεί να χαρακτηριστεί ως μέτρο αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικό περιορισμό επί των εξαγωγών αν διαπιστωθεί ότι η ρύθμιση αυτή *«επηρεάζει ωστόσο περισσότερο την έξοδο των προϊόντων από την αγορά του κράτους μέλους εξαγωγής παρά την εμπορία των προϊόντων στην εσωτερική αγορά του εν λόγω κράτους μέλους»*⁴².

57. Αυτά ακριβώς τα κριτήρια πρέπει να εφαρμοστούν εν προκειμένω προκειμένου να εκτιμηθεί κατά πόσον η επίμαχη ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος είναι ικανή να συνιστά περιοριστικό μέτρο απαγορευόμενο από το άρθρο 35 ΣΛΕΕ.

40 — Όπ.π. (σκέψεις 19 έως 22).

41 — Η υπογράμμιση δική μου. Βλ. μεταξύ άλλων, σχετικά με το άρθρο 29 ΕΚ, το οποίο κατέστη άρθρο 35 ΣΛΕΕ, αποφάσεις της 8ης Νοεμβρίου 2005, *Jersey Produce Marketing Organisation* (C-293/02, EU:C:2005:664, σκέψη 73), καθώς και της 16ης Δεκεμβρίου 2008, *Gysbrechts και Santurel Inter* (C-205/07, EU:C:2008:730, σκέψη 40 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

42 — Απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου 2008, *Gysbrechts και Santurel Inter* (C-205/07, EU:C:2008:730, σκέψη 43, η υπογράμμιση δική μου. Βλ., επίσης, προτάσεις της γενικής εισαγγελέα V. Trstenjak στην ίδια υπόθεση *Gysbrechts και Santurel Inter* (C-205/07, EU:C:2008:427, σημεία 57 έως 65). Στην υπόθεση εκείνη, διάταξη του βελγικού δικαίου για τις πωλήσεις εξ αποστάσεως απαγόρευε στους προμηθευτές να απαιτούν οποιαδήποτε προκαταβολή πριν από τη λήξη της προθεσμίας υπαναχωρήσεως, στερώντας τους έτσι ένα αποτελεσματικό μέσο προφύλαξέως τους από τον κίνδυνο μη καταβολής του τιμήματος. Το Δικαστήριο τόνισε ότι «μία τέτοια απαγόρευση έχει γενικώς σημαντικότερες επιπτώσεις στις διασυνοριακές πωλήσεις που πραγματοποιούνται απευθείας προς τους καταναλωτές, ειδικότερα, στις πωλήσεις μέσω διαδικτύου, και τούτο ιδίως λόγω των εμποδίων που παρουσιάζονται για να εναχθούν σε άλλο κράτος μέλος οι καταναλωτές που δεν εκπλήρωσαν τις υποχρεώσεις τους, κυρίως όταν πρόκειται για πωλήσεις που αφορούν μικρά σχετικά ποσά» (βλ. σκέψη 42 της εν λόγω αποφάσεως).

β) Επί του χαρακτηρισμού των μέτρων ως περιοριστικών στην υπό κρίση υπόθεση

58. Στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο αναφέρει διάφορα στοιχεία που επιτρέπουν να θεωρηθεί ότι η φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος είναι ικανή να συνιστά περιορισμό στην άσκηση των περί κυκλοφορίας ελευθεριών που προβλέπονται από τη Συνθήκη. Σε αντίθεση προς τη Βελγική Κυβέρνηση, η New Valmar και η Επιτροπή επίσης προβάλλουν σειρά επιχειρημάτων που συνηγορούν υπέρ της επικριτικής αυτής προσεγγίσεως⁴³, την οποία και εγώ προτείνω στο Δικαστήριο να δεχθεί, και τούτο για τους ακόλουθους λόγους.

59. Η επίμαχη στην κύρια δίκη ρύθμιση ασφαλώς εφαρμόζεται αδιακρίτως, χωρίς να λαμβάνει υπόψη την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων ή ακόμα την καταγωγή ή τον προορισμό των εμπορευμάτων, καθόσον επιβάλλει υποχρέωση σε όλες τις επιχειρήσεις που έχουν την έδρα τους στην ολλανδόφωνη περιφέρεια του Βασιλείου του Βελγίου. Ωστόσο, η απουσία ευθείας διακρίσεως δεν αποτελεί αυτή καθαυτήν επαρκές στοιχείο, κατά την προμνησθείσα νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία δέχεται ότι οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 35 ΣΛΕΕ ενδέχεται ενίοτε να πληρούνται παρά τη διαπίστωση αυτή⁴⁴. Θεωρώ ότι, σύμφωνα με τα κριτήρια που απορρέουν από τη νομολογία αυτή, μια ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης επηρεάζει πολύ περισσότερο τις εξαγωγές του συγκεκριμένου κράτους μέλους από όσο την εμπορία των προϊόντων στην εγχώρια αγορά του.

60. Πράγματι, κατά τη γνώμη μου, εδώ εμφανίζονται πρακτικά προβλήματα με περισσότερη ένταση στο πλαίσιο του διασυνοριακού εμπορίου από όσο στο πλαίσιο του εγχώριου εμπορίου, λόγω του ότι η σύνταξη των τιμολογίων στην ολλανδική γλώσσα αποτελεί επιτακτική υποχρέωση. Το γεγονός ότι δεν επιτρέπεται η προσφυγή σε άλλο αυθεντικό κείμενο, το οποίο θα έχει, ως εκ τούτου, δεσμευτική ισχύ και θα είναι διατυπωμένο σε γλώσσα την οποία έχουν επιλέξει ελεύθερα οι ενδιαφερόμενοι, εμφανίζει το μειονέκτημα κυρίως ότι εμποδίζει τους ενδιαφερομένους αυτούς να επιλέξουν μια γλώσσα την οποία κατέχουν αμφότεροι, ιδίως μια γλώσσα με ευρύτερη χρήση στο διεθνές εμπόριο.

61. Όσον αφορά τον *αποδέκτη* του τιμολογίου, το αιτούν δικαστήριο δικαίως επισημαίνει ότι ο αποδέκτης αυτός θα αντιμετωπίσει δυσκολίες ταχείας κατανοήσεως, εκτός αν είναι ολλανδόφωνος, πράγμα σαφώς λιγότερο πιθανό αν ο ενδιαφερόμενος είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος⁴⁵ απ' ό,τι αν κατοικεί στο Βέλγιο, όπου η ολλανδική είναι μία από τις επίσημες γλώσσες⁴⁶.

62. Συναφώς, η Βελγική Κυβέρνηση αντιτάσσει ότι ο αγοραστής που δεν κατανοεί ένα τιμολόγιο στην ολλανδική γλώσσα έχει τη δυνατότητα, αφενός, να ζητήσει εκ των προτέρων μετάφραση και, αφετέρου, να αμφισβητήσει το τιμολόγιο αυτό σε περίπτωση αμφιβολίας. Ωστόσο, θεωρώ ότι η επιβάρυνση που αντιπροσωπεύει κάθε μία από τις διατυπώσεις αυτές για τον μέσο αγοραστή μπορεί να τον αποτρέψει είτε από το να συνάψει σύμβαση με επιχείρηση εγκατεστημένη στη Φλάνδρα, αν συνειδητοποιήσει αυτή τη δυσκολία πριν από την υπογραφή της συμβάσεως, είτε, τουλάχιστον, από το να συναλλαγεί και πάλι με την επιχείρηση αυτή, αν το συνειδητοποιήσει μετά την ολοκλήρωση της συναλλαγής.

63. Όσον αφορά τον *αποστολέα* τιμολογίου διατυπωμένου στην επιβαλλόμενη γλώσσα, η Επιτροπή ευλόγως επισημαίνει ότι ο αποστολέας αυτός εκτίθεται περισσότερο, στο πλαίσιο αυτό, στον κίνδυνο μη εξοφλήσεως του τιμήματος λόγω πραγματικής ή υποτιθέμενης αδυναμίας κατανοήσεως που μπορεί να του αντιτάξει ο αλλοδαπός αντισυμβαλλόμενος, όπως εξάλλου φαίνεται να δέχεται και η

43 — Από την πλευρά της, η Λιθουανική Κυβέρνηση λαμβάνει θέση κυρίως από την οπτική ενδεχόμενης δικαιολογήσεως του μη συμβατού με «τις διατάξεις της Συνθήκης ΣΕΕ περί των ελευθεριών της εσωτερικής αγοράς».

44 — Βλ. υποσημείωση 42 των παρουσών προτάσεων.

45 — Εξαιρουμένου του Βασιλείου των Κάτω Χωρών.

46 — Πράγματι, όταν η εμπορική σχέση περιορίζεται στο έδαφος κράτους μέλους όπου χρησιμοποιούνται πλείονες επίσημες γλώσσες, όπως στην περίπτωση του Βελγίου, είναι ασφαλώς πιθανόν ο αποδέκτης να μην κατανοεί την επιβαλλόμενη γλώσσα, εν προκειμένω την ολλανδική, η πιθανότητα όμως αυτή σε μια τέτοια κατάσταση είναι σαφώς μικρότερη σε σχέση με την περίπτωση συναλλαγής σε κλίμακα διακρατικού εμπορίου.

Βελγική Κυβέρνηση. Αυτό ακριβώς συνέβη εν προκειμένω, καθόσον η ιταλική εταιρία που αποτελεί τον δυνητικό οφειλέτη στο πλαίσιο των επίμαχων τιμολογίων επικαλείται τη φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος, βάσει διαδικασίας που μου φαίνεται μεν παράδοξη⁴⁷, πλην όμως μπορεί να οδηγήσει σε ευνοϊκή γι' αυτήν έκβαση της ένδικης διαδικασίας που κίνησε η New Valmar.

64. Η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το αιτούν δικαστήριο κακώς επικαλείται την απώλεια χρόνου και τα έξοδα που συνεπάγεται η μετάφραση των τιμολογίων από την ολλανδική προς μια γλώσσα κατανοητή από τον αποδέκτη τους, για τον λόγο ότι αυτό είναι σχεδόν αναπόφευκτο στο διεθνές εμπόριο και ότι η επιβάρυνση αυτή θα έπληττε τις φλαμανδικές επιχειρήσεις έστω και αν τους ήταν δυνατόν να συντάσσουν τα τιμολόγια τους στην ξένη γλώσσα της επιλογής τους. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει για τους εξαγωγείς που διαθέτουν εσωτερικούς πόρους που τους επιτρέπουν να χρησιμοποιούν κατευθείαν, και συνεπώς χωρίς μεταφραστικό κόστος, μια συγκεκριμένη γλώσσα την οποία κατέχουν⁴⁸. Επιβάλλοντας τη χρήση της ολλανδικής γλώσσας, η επίμαχη ρύθμιση δημιουργεί έτσι, για τις συγκεκριμένες επιχειρήσεις που επιδιώκουν την πραγματοποίηση διασυνοριακών πωλήσεων, μεταφραστικές δαπάνες οι οποίες άλλως δεν θα ήταν αναγκαίες.

65. Ακόμα και αν αποδεικνυόταν, όπως υποστηρίζει η Βελγική Κυβέρνηση, ότι οι επιταγές που απορρέουν από την επίμαχη ρύθμιση δεν επιβάλλουν πλήρη μονογλωσσία, αλλά περιορίζονται στα υποχρεωτικά στοιχεία που αφορούν τον ΦΠΑ, εν πάση περιπτώσει, μια ενδεχόμενη επιβαλλόμενη διγλωσσία θα αντιπροσώπευε ήδη μια υπερβολικά επιβαρυντική υποχρέωση κατά τη γνώμη μου, και τούτο ιδίως στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου. Πράγματι, η υποχρέωση διατύπωσης των τιμολογίων ενδεχομένως σε δύο γλώσσες, ήτοι την ολλανδική για ορισμένα υποχρεωτικά στοιχεία —σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέσχε αυτή η κυβέρνηση— και σε μια άλλη γλώσσα επιλεγείσα από τους συμβαλλομένους για τα λοιπά στοιχεία, συνιστά, στην πράξη, διατύπωση δύσκολη να τηρηθεί από τις βελγικές επιχειρήσεις που πραγματοποιούν εξαγωγές, ιδίως όταν το πράττουν σε ευρεία κλίμακα και εκδίδουν, συνεπώς, πολυάριθμα τιμολόγια απευθυνόμενα προς διάφορους αλλοδαπούς εμπορικούς εταίρους.

66. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η εν λόγω ρύθμιση έχει αποτρεπτικό αποτέλεσμα για τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές, όχι μόνον για τις επιχειρήσεις που εδρεύουν στη Φλάνδρα και οι οποίες επιθυμούν να εξαγάγουν τα εμπορεύματά τους προς άλλα κράτη μέλη, όπως υποστηρίζει η New Valmar, αλλά και για τις αλλοδαπές εταιρίες που επιθυμούν να συναλλαγούν με τις επιχειρήσεις αυτές αλλά κωλύονται ενδεχομένως λόγω της αβεβαιότητας που ενέχει η πραγματοποίηση της παραδόσεως, εξ αιτίας της υποχρεωτικής συντάξεως των τιμολογίων στην ολλανδική γλώσσα. Προσθέτω ότι σημαντική νομική αβεβαιότητα απορρέει από τα εν λόγω εθνικά μέτρα για αμφοτέρους τους συμβαλλομένους όσον αφορά τις ριζικές κυρώσεις τις οποίες προβλέπουν⁴⁹, αβεβαιότητα η οποία, κατά τη γνώμη μου, είναι ιδιαιτέρως απτή όταν οι συμβαλλόμενοι έχουν επιλέξει, όπως στην περίπτωση της διαφοράς της κύριας δίκης, την υπαγωγή της συμβάσεώς τους στο δίκαιο άλλου κράτους μέλους.

67. Προς αντίκρουση της αναλύσεως αυτής, η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει επίσης ότι, καίτοι αφορά την ίδια ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος, η υπό κρίση υπόθεση πρέπει να διακριθεί από εκείνη επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Las⁵⁰, για τον λόγο ότι η διαφορά της κύριας δίκης δεν εμφανίζει εν προκειμένω άμεση σχέση με τη σύναψη της συμβάσεως που υπέγραψαν οι συμβαλλόμενοι, καθόσον έχει ως αντικείμενο τιμολόγια, η δε επίμαχη ρύθμιση δεν επηρέασε την εκ μέρους τους ελεύθερη επιλογή της γλώσσας στην οποία συνέταξαν τη σύμβασή τους.

47 — Βλ. υποσημείωση 91 των παρουσών προτάσεων.

48 — Σ' αυτή την κατάσταση φαίνεται να βρισκόταν η New Valmar, καθόσον η βελγική αυτή εταιρία συνέταξε κατευθείαν στην ιταλική γλώσσα τα τιμολόγια που απέστειλε στον εμπορικό αντιπρόσωπό της.

49 — Βλ. σημεία 96 επ. των παρουσών προτάσεων.

50 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

68. Ωστόσο, ορθώς το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τα επίμαχα τιμολόγια αντιπροσωπεύουν επιβεβαίωση οφειλών που προκύπτουν από προγενέστερη σύμβαση⁵¹ και ότι μια τέτοια ρύθμιση μπορεί να εμποδίσει τους συμβαλλομένους να συνεννοηθούν ευχερώς και σωστά στο πλαίσιο των συμφωνιών πληρωμής που συνάπτουν προς εκτέλεση της συμβάσεώς τους. Συνεπώς, υφίσταται εν προκειμένω στενή σχέση μεταξύ των τιμολογίων αυτών και της υλοποίησης της συμβάσεως της οποίας αποτελούν απόρροια. Επιπροσθέτως, τα ίδια τα τιμολόγια ενδέχεται να δημιουργούν νομικές υποχρεώσεις προστιθέμενες σε αυτές που γεννήθηκαν με τη σύμβαση αυτή⁵². Εξάλλου, δεν είναι σπάνιο να συγκεκριμενοποιούνται οι εμπορικές σχέσεις με την έκδοση τιμολογίου, χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια γραπτή σύμβαση. Στις δύο τελευταίες αυτές περιπτώσεις, η επίμαχη ρύθμιση καθορίζει αναμφισβήτητα τη γλώσσα στην οποία γίνεται η διασταύρωση των βουλήσεων. Τέλος, υπογραμμίζω ότι παρά το γεγονός ότι η ρύθμιση αυτή δεν έχει ως *αντικείμενο* τους κανόνες συντάξεως αυτών καθαυτές των συμβάσεων, μπορεί πραγματικά να έχει ως *αποτέλεσμα*, όπως απέδειξα⁵³, να παρακωλύει τη συγκεκριμενοποίηση ή την ανανέωση εμπορικών συμφωνιών με πρόσωπα εγκατεστημένα σε άλλο κράτος μέλος.

69. Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των στοιχείων αυτών, εκτιμώ ότι τέτοια εθνικά μέτρα επηρεάζουν όντως άμεσα τις ενδοκοινοτικές συναλλαγές. Ως εκ τούτου, η υπό κρίση κατάσταση δεν εμπίπτει, κατά τη γνώμη μου, στη νομολογία που ανέπτυξε το Δικαστήριο και η οποία τείνει στην άρνηση της κηρύξεως μιας εθνικής νομοθεσίας ως αντιβαίνουσας στο ενωσιακό δίκαιο όταν «τα *περιοριστικά αποτελέσματα* τα οποία θα μπορούσε να έχει [...] στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων έχουν *υπερβολικά υποθετικό και έμμεσο χαρακτήρα* ώστε να μπορεί [αυτή] να θεωρηθεί ικανή να εμποδίσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών»⁵⁴. Συναφώς, παρατηρώ, αφενός, ότι το εξεταζόμενο εν προκειμένω περιοριστικό αποτέλεσμα εξαρτάται όχι από ένα μελλοντικό και υποθετικό γεγονός, αλλά από την απλή άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και, αφετέρου, ότι είναι αδιάφορη η έκταση την οποία το εν λόγω αποτέλεσμα μπορεί να λάβει στην πράξη, καθόσον κάθε εμπόδιο, έστω και ελάχιστος σημασίας, στην ελευθερία αυτή απαγορεύεται⁵⁵.

70. Ως εκ τούτου, θεωρώ ότι μια ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης, η οποία επιβάλλει τη χρήση συγκεκριμένης επίσημης γλώσσας για τη σύνταξη των τιμολογίων τους σε όλες τις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες σε μία από τις ομόσπονδες οντότητες του κράτους μέλους, συνιστά μέτρο αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών κατά την έννοια του άρθρου 35 ΣΛΕΕ. Παραμένει να εξακριβωθεί αν μια τέτοια ρύθμιση μπορεί, ωστόσο, να δικαιολογηθεί βάσει του ενωσιακού δικαίου⁵⁶.

51 — Όπως, εξάλλου, παραδέχεται η Βελγική Κυβέρνηση.

52 — Είναι, μεταξύ άλλων, δυνατό η αναδιαμόρφωση, επί το μείζον ή επί το ελάσσον, του τιμήματος που καθορίστηκε αρχικά με τη συμφωνία που υπέγραψαν οι συμβαλλόμενοι να πραγματοποιηθεί μέσω των τιμολογίων, των οποίων η εξόφληση θα ισοδυναμεί προς αποδοχή της τροποποίησης της μεταξύ τους συμφωνίας-πλαισίου. Η έκδοση τιμολογίου καθορίζει, συνεπώς, και άλλα στοιχεία, ειδικότερα δε τον τρόπο και την προθεσμία της πληρωμής.

53 — Βλ. σημεία 30 επ. των παρουσών προτάσεων.

54 — Η υπογράμμιση δική μου. Όσον αφορά την άρνηση του χαρακτηρισμού ως μέτρων αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών, κατά την έννοια του άρθρου 34 ΣΛΕΕ, βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Οκτωβρίου 1993, CMC Motorradcenter (C-93/92, EU:C:1993:838, σκέψη 12), και της 7ης Απριλίου 2011, Francesco Guarnieri & Cie (C-291/09, EU:C:2011:217, σκέψη 17 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία). Βλ., επίσης, όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και την ελευθερία εγκαταστάσεως, τη νομολογία που παρατίθεται στο σημείο 56 των προτάσεων της γενικής εισαγγελέα V. Trstenjak στην υπόθεση Gysbrechts και Santurel Inter (C-205/07, EU:C:2008:427).

55 — Βλ. απόφαση της 1ης Απριλίου 2008, Gouvernement de la Communauté française και gouvernement wallon (C-212/06, EU:C:2008:178, σκέψεις 51 και 52 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

56 — Για λόγους πληρότητας, επισημαίνω ότι θα ήταν δυνατόν να τεθεί το ζήτημα μήπως μια τέτοια ρύθμιση οδηγεί σε έμμεση διάκριση, εις βάρος των μη ολλανδόφωνων επιχειρηματιών. Ωστόσο, δεν θα επεκταθώ επί του ζητήματος αυτού, διότι αν το Δικαστήριο δεχθεί έναν τέτοιο χαρακτηρισμό, αυτό θα είχε εν πάση περιπτώσει μικρή επίδραση εν προκειμένω, στο μέτρο που οι επίμαχες διατάξεις μπορούν να δικαιολογηθούν από την προστασία μιας επίσημης γλώσσας κράτους μέλους, η οποία επιτρέπεται από το άρθρο 3, παράγραφος 3, τέταρτο εδάφιο, και το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, καθώς και από το άρθρο 22 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπό την επιφύλαξη της εκτίμησης της αναλογικότητάς τους σε σχέση προς τον σκοπό αυτόν (βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στην υπόθεση Las, C-202/11, EU:C:2012:456, σημείο 39, και απόφαση της 16ης Απριλίου 2013, Las, C-202/11, EU:C:2013:239, σκέψη 26).

2. Επί της ενδεχόμενης δικαιολόγησας περιοριστικών μέτρων όπως τα επίμαχα

71. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, εθνικό μέτρο που παρακωλύει την άσκηση μιας από τις περί κυκλοφορίας ελευθερίες τις οποίες προβλέπει η Συνθήκη, αλλά το οποίο επιδιώκει σκοπό γενικού συμφέροντος μπορεί να κηρυχθεί συμβατό με το ενωσιακό δίκαιο υπό τη διττή προϋπόθεση ότι είναι πρόσφορο προς διασφάλιση της υλοποίησας του σκοπού αυτού και δεν βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού μέτρου⁵⁷.

α) Επί των προβαλλομένων σκοπών γενικού συμφέροντος

72. Εθνικό μέτρο το οποίο, καίτοι εφαρμόζεται χωρίς διακρίσεις βάσει της ιθαγένειας των ενδιαφερομένων ή της καταγωγής των προϊόντων, θεωρείται ότι παρεμποδίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μπορεί, ωστόσο, να κηρυχθεί συμβατό με το ενωσιακό δίκαιο είτε διότι δικαιολογείται από έναν από τους λόγους που απαριθμούνται στο άρθρο 36 ΣΛΕΕ και τηρεί τις επιταγές του άρθρου αυτού⁵⁸, είτε διότι υπαγορεύεται από επιτακτικές ανάγκες γενικού συμφέροντος που έχουν γίνει δεκτές από τη νομολογία του Δικαστηρίου, εφόσον το εν λόγω μέτρο είναι πρόσφορο προς επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και τελεί σε αναλογία προς τον σκοπό αυτόν⁵⁹.

73. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία εξαιρέσεων, έστω και αν η Επιτροπή προτείνει να περιληφθεί το άρθρο 36 ΣΛΕΕ στην απάντηση που θα δοθεί στο προδικαστικό ερώτημα, δεν γίνεται ρητή επίκληση κανενός από τους λόγους που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή και, εξάλλου, δεν θεωρώ ότι έχει ουσιαστικά σχέση με την υπό κρίση υπόθεση.

74. Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία εξαιρέσεων, μόνη η Επιτροπή αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο θεμελιώσας του θεμιτού μέτρων όπως τα επίμαχα στην υπό κρίση υπόθεση βάσει της προστασίας των καταναλωτών⁶⁰. Ωστόσο, η ίδια φρονεί, και δικαίως, ότι αυτός ο σκοπός γενικού συμφέροντος δεν μπορεί να τύχει εν προκειμένω εφαρμογής, ως λόγος δικαιολογών τον περιορισμό της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, καθόσον η διαφορά της κύριας δίκης συνίσταται σε διαφορά μεταξύ δύο επαγγελματιών, χωρίς να επηρεάζονται άμεσα οι καταναλωτές.

75. Συνεπώς, το πρόβλημα που τίθεται κυρίως έγκειται στο να καθοριστεί αν και, ενδεχομένως, σε ποιο βαθμό οι δικαιολογητικοί λόγοι που δέχθηκε το Δικαστήριο με την απόφαση Las⁶¹, σχετικά με τις διατάξεις της ρυθμίσεως περί γλωσσικού καθεστώτος που ίσχυαν τότε για τις εργασιακές σχέσεις, μπορούν να εφαρμοστούν κατ' επέκταση και στην υπό κρίση υπόθεση. Με την απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι τρεις σκοποί τους οποίους επικαλούνταν η Βελγική Κυβέρνηση —ήτοι η προώθηση και η τόνωση της χρήσεως μιας από τις επίσημες γλώσσες του Βασιλείου του Βελγίου, η διασφάλιση της κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων, καθώς και η διευκόλυνση των συναφών διοικητικών ελέγχων— περιλαμβάνονται μεταξύ των επιτακτικών λόγων γενικού συμφέροντος που δύνανται να δικαιολογήσουν περιορισμό στην άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών τις οποίες αναγνωρίζει η Συνθήκη.

57 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, *Trijber και Harmsen* (C-340/14 και C-341/14, EU:C:2015:641, σκέψη 70 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

58 — Δηλαδή ότι περιορισμοί στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων μπορούν να δικαιολογούνται «από λόγους δημοσίας ηθικής, δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας, προστασίας της υγείας και της ζωής των ανθρώπων και των ζώων ή προφυλάξεως των φυτών, προστασίας των εθνικών θησαυρών που έχουν καλλιτεχνική, ιστορική ή αρχαιολογική αξία, ή προστασίας της βιομηχανικής και εμπορικής ιδιοκτησίας», υπό τον όρον ότι «δεν [...] αποτελούν ούτε μέσο αυθαιρέτων διακρίσεων ούτε συγκεκαλυμμένο περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών».

59 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 3ης Μαρτίου 2011, *Κακαβέτσος-Φραγκόπουλος* (C-161/09, EU:C:2011:110, σκέψη 51), της 16ης Απριλίου 2013, *Las* (C-202/11, EU:C:2013:239, σκέψη 23), και της 12ης Νοεμβρίου 2015, *Visnapuu* (C-198/14, EU:C:2015:751, σκέψη 110).

60 — Συναφώς, η Επιτροπή παραπέμπει στην απόφαση της 3ης Ιουνίου 1999, *Colim* (C-33/97, EU:C:1999:274, σκέψεις 39 έως 44), όπου έγινε δεκτό ότι εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων που απέρρεαν από γλωσσικές επιταγές μπορούν να δικαιολογηθούν από τον σκοπό της προστασίας των καταναλωτών.

61 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

76. Ο πρώτος από τους τρεις αυτούς λόγους προβάλλεται και στην υπό κρίση υπόθεση από τη Βελγική Κυβέρνηση, η οποία υποστηρίζει ότι η επίμαχη ρύθμιση ανταποκρίνεται στην ανάγκη προστασίας της χρήσεως της επίσημης γλώσσας της Περιφέρειας της Φλάνδρας. Επιβεβαιώνω ότι από τη νομολογία προκύπτει ότι η προώθηση και η τόνωση της χρήσεως μιας από τις επίσημες γλώσσες κράτους μέλους συνιστά θεμιτό σκοπό ικανό να δικαιολογήσει, καταρχήν, περιορισμό των υποχρεώσεων που επιβάλλονται από το ενωσιακό δίκαιο⁶². Αυτό ισχύει ιδιαίτέρως για την απαγόρευση των μέτρων αποτελέσματος ισοδυνάμου προς ποσοτικούς περιορισμούς επί των εξαγωγών την οποία προβλέπει το άρθρο 35 ΣΛΕΕ. Λαμβανομένων υπόψη των λειτουργιών τις οποίες επιτελούν, όχι μόνον στην εμπορική αλλά και στη δημόσια σφαίρα, τα επίσημα έγγραφα όπως τα τιμολόγια⁶³, ένα μέτρο όπως το επίμαχο στη διαφορά της κύριας δίκης μου φαίνεται δυνητικά ικανό να προστατεύσει την τρέχουσα χρήση μιας τέτοιας γλώσσας στους διαφόρους αυτούς τομείς, όπως τονίζει η Λιθουανική Κυβέρνηση⁶⁴.

77. Δεύτερον, κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η απαίτηση της χρήσεως της ολλανδικής γλώσσας για την κατάρτιση των εγγράφων αυτών που επιβάλλονται από τον νόμο εγγυάται την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα των ελέγχων που διενεργούνται από τις αρμόδιες για τον ΦΠΑ υπηρεσίες. Η New Valmar αντικρούει την επιχειρηματολογία αυτή, αντίθετα προς τη Λιθουανική Κυβέρνηση. Υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως δεχθεί ότι ο σκοπός της διευκόλυνσεως και, συνεπώς, της ενισχύσεως των διοικητικών ή φορολογικών ελέγχων μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για περιορισμούς των θεμελιωδών ελευθεριών που προβλέπονται από τη Συνθήκη⁶⁵. Μια ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος όπως η επίμαχη είναι, γενικώς, ικανή να βοηθήσει τις αρχές που είναι επιφορτισμένες με τη διενέργεια των ελέγχων στα έγγραφα των επιχειρήσεων⁶⁶ και, συνεπώς, να διασφαλίσει την τήρηση των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου και του ενωσιακού δικαίου, ειδικότερα στον τομέα της έμμεσης φορολογίας⁶⁷.

62 — Βλ. αποφάσεις της 28ης Νοεμβρίου 1989, Groener (C-379/87, EU:C:1989:599, σκέψη 19), της 12ης Μαΐου 2011, Runevič-Vardyn και Wardyn (C-391/09, EU:C:2011:291, σκέψεις 85 και 86), καθώς και της 16ης Απριλίου 2013, Las (C-202/11, EU:C:2013:239, σκέψεις 25 έως 27).

63 — Όπως παρατηρεί το αιτούν δικαστήριο, τα τιμολόγια έχουν πρωτίτως συμβατικό σκοπό, καθόσον αποτελούν την επιβεβαίωση της οφειλής ενός συμβαλλομένου έναντι του ετέρου στο πλαίσιο της εκτελέσεως ορισμένης συμβάσεως και συνιστούν αποδεικτικό μέσο, πλην όμως έχουν επίσης την αξία διοικητικής και φορολογικής φύσεως εγγράφου έναντι των αρχών τόσο της χώρας του πωλητή όσο και της χώρας του αγοραστή. Σχετικά με τις πολλαπλές λειτουργίες των τιμολογίων και των διαφόρων πηγών της υποχρεώσεως εκδόσεώς τους στο βελγικό δίκαιο, βλ. Ballon, G.-L., «Généralités», σε *La facture et autres documents équivalents*, ό.π., σημεία 9 επ. καθώς και σημεία 38 επ.

64 — Η Λιθουανική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι, δεδομένου ότι τα τιμολόγια αποτελούν επίσημα έγγραφα δυνάμενα να χρησιμοποιηθούν για διαφόρους σκοπούς στο πλαίσιο σχέσεων τόσο δημοσίου όσο και ιδιωτικού δικαίου, είναι απαραίτητο να απαιτείται να καταρτίζονται στην επίσημη γλώσσα ώστε να μη χάνει η γλώσσα αυτή έναν από τους ουσιώδεις τομείς της, ήτοι τον τομέα της διοικήσεως του κράτους, και να μη μειώνεται η χρήση της λόγω της ολοένα και εκτενέστερης χρήσεως ξένων γλωσσών στις διεθνείς εμπορικές σχέσεις.

65 — Βλ., μεταξύ άλλων, όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1979, Rewe-Zentral (120/78, EU:C:1979:42, σκέψη 8)· όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, αποφάσεις της 18ης Ιουλίου 2007, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-490/04, EU:C:2007:430, σκέψη 70), και της 16ης Απριλίου 2013, Las (C-202/11, EU:C:2013:239, σκέψη 28)· όσον αφορά την ελευθερία εγκαταστάσεως, αποφάσεις της 15ης Μαΐου 1997, Futura Participations και Singer (C-250/95, EU:C:1997:239, σκέψη 31), καθώς και της 8ης Ιουλίου 1999, Baxter κ.λπ. (C-254/97, EU:C:1999:368, σκέψη 18)· όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, αποφάσεις της 2της Οκτωβρίου 1999, Vestergaard (C-55/98, EU:C:1999:533, σκέψη 23), και της 7ης Οκτωβρίου 2010, dos Santos Palhota κ.λπ. (C-515/08, EU:C:2010:589, σκέψη 48)· όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων, απόφαση της 28ης Οκτωβρίου 2010, Établissements Rimbaud (C-72/09, EU:C:2010:645, σκέψη 33).

66 — Η ρύθμιση αυτή παρέχει, όντως, τη δυνατότητα στα μέλη των διοικητικών υπηρεσιών της συγκεκριμένης περιφέρειας να λαμβάνουν γνώση των τιμολογίων που εκδίδονται στο έδαφος της περιφέρειας αυτής στην επίσημη γλώσσα της, και όχι σε γλώσσα την οποία δεν γνωρίζουν, πράγμα που τους επιτρέπει να πραγματοποιούν τον έλεγχο απευθείας, αμέσως και ασφαλώς. Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στην υπόθεση Las (C-202/11, EU:C:2012:456, σημείο 50).

67 — Υπενθυμίζω ότι στον τομέα του ΦΠΑ, το άρθρο 248α της οδηγίας 2006/112 επιτρέπει να ζητείται μετάφραση ορισμένων τιμολογίων προς τον σκοπό ελέγχου, επισημαίνοντας ότι, στον τομέα αυτόν, το τιμολόγιο επιτελεί τριπλή λειτουργία: περιέχει πληροφορίες σχετικά με το εφαρμοστέο καθεστώς ΦΠΑ, επιτρέπει στις φορολογικές αρχές να προβαίνουν σε εξακριβώσεις και παρέχει τη δυνατότητα στους καταναλωτές να αποδείξουν, εφόσον παρίσταται ανάγκη, το δικαίωμά τους να τυχουν εκπτώσεως (Terra, B., και Kajus, J., *A Guide to the European VAT Directives*, τόμος 1, IBDF, Άμστερνταμ, 2014, σ. 1401).

78. Κατά τη γνώμη μου, δικαίως μεν η Βελγική Κυβέρνηση επικαλείται τους δύο αυτούς επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος προκειμένου να δικαιολογήσει ενδεχομένως το εμπόδιο στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων το οποίο θεωρώ αποδεδειγμένο, πλην όμως απομένει να εξεταστεί αν μια ρύθμιση όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης, ιδίως λαμβανομένων υπόψη των κυρώσεων τις οποίες προβλέπει, τελεί όντως σε αναλογία σε σχέση προς τους εν λόγω σκοπούς. Θεωρώ ότι αυτό το κριτήριο της αναλογικότητας δεν πληρούται στην υπό κρίση υπόθεση.

β) Επί του δυσανάλογου χαρακτήρα των χρησιμοποιούμενων μέσων

i) Επί των διδαγμάτων που αντλούνται από την απόφαση Las

79. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η αρνητική απάντηση που δόθηκε με την εν λόγω απόφαση Las⁶⁸ λόγω της ελλείψεως αναλογικότητας, σχετικά με τις διατάξεις της επίμαχης ρυθμίσεως περί γλωσσικού καθεστώτος που είχαν εφαρμογή στις εργασιακές σχέσεις, μπορεί να τύχει ανάλογης εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση, δεδομένου ιδίως ότι το καθεστώς των επαπειλούμενων κυρώσεων σε περίπτωση παραβάσεως της ρυθμίσεως αυτής, ήτοι η απόλυτη ακυρότητα η οποία διαπιστώνεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο⁶⁹, ισχύει ομοίως και για τα επίμαχα τιμολόγια.

80. Η Επιτροπή εκτιμά ότι οι αιτιάσεις σχετικά με τον έλεγχο της αναλογικότητας που έγιναν δεκτές με την απόφαση Las⁷⁰ πρέπει να τύχουν ανάλογης εφαρμογής *mutatis mutandis* στην υπό κρίση υπόθεση. Θα ήθελα να διατυπώσω ορισμένες παρατηρήσεις ως προς το θέμα αυτό, λαμβανομένων υπόψη των διαφορών που επισημάνθηκαν μεταξύ της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση αυτή και της υπό κρίση υποθέσεως.

81. Συγκεκριμένα, η πρώτη αιτίαση που διατύπωσε το Δικαστήριο συνίστατο στο ότι η διαμόρφωση μιας ελεύθερης και μετά λόγου γνώσεως συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων επιβάλλει να έχουν οι συμβαλλόμενοι τη δυνατότητα να συντάξουν τη σύμβασή τους σε γλώσσα άλλη από την επίσημη γλώσσα αυτού του κράτους μέλους όταν δεν γνωρίζουν την εν λόγω γλώσσα. Είναι δυνατόν να τεθεί το ερώτημα μήπως αυτός ο παράγων εκτιμήσεως είναι λιγότερο καθοριστικός στη διαφορά της κύριας δίκης, η οποία εν προκειμένω αφορά όχι αυτή καθαυτή τη σύναψη συμβάσεως⁷¹, αλλά τη σύνταξη των τιμολογίων, που αποτελούν έγγραφα επιβαλλόμενα από τον νόμο και, συνεπώς, δεν είναι αποκλειστικώς προϊόν συμφωνίας, έστω και αν συντάσσονται στο πλαίσιο εμπορικών σχέσεων. Ωστόσο, υπενθυμίζω ότι, ανεξαρτήτως της αρχικής συμβάσεως της οποίας την εκτέλεση εξασφαλίζουν, τα τιμολόγια μπορούν να παραγάγουν ίδια έννομα αποτελέσματα έναντι των συμβαλλομένων ή να χρησιμεύσουν τα ίδια ως υπόβαθρο της συναντήσεως των βουλήσεων που πλάθει τη συμβατική σχέση⁷².

82. Η δεύτερη αιτίαση αντλούνταν από το ότι η επίμαχη ρύθμιση δεν επέτρεπε την κατάρτιση αυθεντικού κειμένου των διασυνοριακών συμβάσεων εργασίας και σε μια γλώσσα γνωστή σε όλους τους ενδιαφερομένους. Το κατά πόσον αυτή η αιτίαση έχει επίσης αποφασιστικό χαρακτήρα και στην υπό κρίση υπόθεση επιτρέπει επιφύλαξη, στο μέτρο που η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει, αντίθετα προς τα εκτιθέμενα στην απόφαση περί παραπομπής, ότι η υποχρεωτική χρήση της ολλανδικής γλώσσας περιορίζεται εδώ μόνον στα εκ του νόμου επιβαλλόμενα στοιχεία όσον αφορά τον ΦΠΑ και δεν εκτείνεται σε όλα τα λοιπά στοιχεία των τιμολογίων, μεταξύ των οποίων και αυτά που είναι

68 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

69 — Υπό τους όρους και εντός των ορίων που μνημονεύθηκαν στο σημείο 12 των παρουσών προτάσεων.

70 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239, σκέψεις 29 επ.).

71 — Δεν αμφισβητείται ότι η επίμαχη ρύθμιση δεν εμποδίζει τους συμβαλλομένους να συντάξουν τις σχετικές με τα εμπορεύματα συμβάσεις τους σε γλώσσα άλλη από την ολλανδική, αντίθετα προς όσα προέβλεπε κατά τον χρόνο εκδόσεως της εν λόγω αποφάσεως Las όσον αφορά τις συμβάσεις εργασίας.

72 — Βλ. σημείο 68 των παρουσών προτάσεων.

συμβατικής φύσεως⁷³. Ασφαλώς, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν αυτό ισχύει από πλευράς βελγικού δικαίου⁷⁴, όμως, για την περίπτωση που αυτό όντως ισχύει, θεωρώ απαραίτητο να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα που να λαμβάνει υπόψη την υπάρχουσα αβεβαιότητα ως προς την έκταση των επιβαλλομένων εν προκειμένω γλωσσικών υποχρεώσεων.

83. Παρά τις σκέψεις αυτές, είμαι της γνώμης, συμφωνώντας με την New Valmar, τη Λιθουανική Κυβέρνηση και την Επιτροπή, ότι ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης δεν ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις που απορρέουν από το ενωσιακό δίκαιο καθόσον υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο προς επίτευξη των προμνησθέντων σκοπών γενικού συμφέροντος⁷⁵, τόσο από πλευράς της θέσεως που επιφυλάσσεται στη συγκεκριμένη γλώσσα όσο και από πλευράς της κυρώσεως που εφαρμόζεται σε περίπτωση παραβάσεως της ρυθμίσεως αυτής.

ii) Επί της αποκλειστικής χρήσεως συγκεκριμένης επίσημης γλώσσας

84. Θεωρώ ότι οι σκοποί γενικού συμφέροντος των οποίων γίνεται επίκληση, ήτοι η προώθηση μιας επίσημης γλώσσας και η διευκόλυνση των ελέγχων, θα μπορούσαν κάλλιστα να διασφαλιστούν με μέτρα θίγοντα την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων λιγότερο από όσο η επιβολή της χρήσεως, στα έγγραφα των επιχειρήσεων όπως τα τιμολόγια, μιας προκαθορισμένης γλώσσας, αποκλεισμένης οποιασδήποτε άλλης επίσημης γλώσσας των κρατών μελών της Ένωσης.

85. Διευκρινίζω ότι, αν υποθεθεί ότι είναι ακριβές ότι η υποχρέωση αυτή περιορίζεται μόνο στα εκ του νόμου επιβαλλόμενα στοιχεία σχετικά με τον ΦΠΑ, όπως ισχυρίζεται η Βελγική Κυβέρνηση, η θέση μου θα παρέμενε η ίδια, για τους πρακτικούς λόγους που εξέθεσα προηγουμένως⁷⁶ καθώς και για αυτούς που θα εκθέσω στη συνέχεια.

86. Καταρχάς, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η υποχρέωση εκδόσεως των τιμολογίων αποσκοπεί⁷⁷ όχι μόνον στη διαφύλαξη δημοσίων συμφερόντων, τα οποία δικαιολογούν μεταξύ άλλων τη διενέργεια διοικητικών ή φορολογικών ελέγχων από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, αλλά και στην προστασία ιδιωτικών συμφερόντων, ειδικότερα των συμφερόντων του αγοραστή ο οποίος πρέπει να ενημερώνεται με σαφήνεια για το περιεχόμενο της παραδόσεως, ήτοι δύο κατηγοριών συμφερόντων οι οποίες πρέπει να σταθμίζονται δεόντως ώστε να επιτυγχάνεται η σωστή μεταξύ τους ισορροπία. Έτσι, όταν μια νομοθεσία επιβάλλει τη διατύπωση ενός τιμολογίου σε μια συγκεκριμένη γλώσσα, είναι, κατά τη γνώμη μου, πρωταρχικής σημασίας για τον αποδέκτη του τιμολογίου που δεν γνωρίζει τη γλώσσα αυτή να έχει τη δυνατότητα να του παρασχεθεί ένα άλλο αυθεντικό κείμενο, ώστε να μπορεί ευκολότερα να κατανοήσει τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στο τιμολόγιο⁷⁸ και, συνεπώς, να βεβαιωθεί για την τήρηση των συμβατικών υποχρεώσεών του έναντι του πωλητή.

87. Στα ανωτέρω προστίθενται σκέψεις ειδικότερα σχετικές με τις συναλλαγές του διεθνούς εμπορίου, ως προς τις οποίες είναι ενδεχομένως απαραίτητη μεγαλύτερη ελαστικότητα όσον αφορά τις εκ του νόμου επιβαλλόμενες υποχρεώσεις, εν προκειμένω, γλωσσικές, ώστε να μην παρακωλύονται υπέρμετρα οι διασυνοριακές συναλλαγές. Όπως υπογραμμίζουν η Λιθουανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, υπάρχουν, στο ιδιαίτερο αυτό πλαίσιο, ειδικές δυσκολίες, όπως αυτές τις οποίες ευστόχως

73 — Όπως είναι οι γενικοί όροι πώλησεως ή τα στοιχεία σχετικά με τους τρόπους πληρωμής.

74 — Βλ., επίσης, σημείο 32 των παρούσων προτάσεων.

75 — Βλ. σημεία 76 και 77 των παρούσων προτάσεων.

76 — Βλ. σημείο 65 των παρούσων προτάσεων.

77 — Σχετικά με τις διάφορες λειτουργίες των τιμολογίων, βλ. επίσης υποσημειώσεις 63, 64 και 67 των παρούσων προτάσεων.

78 — Βλ., κατ' αναλογία, σχετικά με το άρθρο 30 της Συνθήκης ΕΚ και την οδηγία 79/112/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 1978, περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την επισήμανση και την παρουσίαση των τροφίμων που προορίζονται για τον τελικό καταναλωτή καθώς επίσης και τη διαφήμισή τους (ΕΕ ειδ. έκδ. 03/024, σ. 33), μεταξύ άλλων, απόφαση της 12ης Σεπτεμβρίου 2000, Geffroy (C-366/98, EU:C:2000:430, σκέψεις 25 επ.), καθώς και τη συναφή νομολογία που υπενθυμίζεται στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα D. Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Geffroy (C-366/98, EU:C:1999:585, σημεία 19 επ.).

περιγράφει η New Valmar⁷⁹, και εμπορικές συνήθειες⁸⁰, που θα ήταν επιθυμητό να λαμβάνονται όσο το δυνατόν περισσότερο υπόψη για την ενθάρρυνση αυτού του είδους συναλλαγών, ειδικότερα εντός της Ένωσης⁸¹. Οι σκέψεις αυτές ισχύουν ιδίως για τα στοιχεία που αναγράφονται στα τιμολόγια και τα οποία άπτονται της συναλλακτικής ελευθερίας, όπως οι γενικοί όροι της πωλήσεως, αλλά θα ήταν εξίσου χρήσιμο, αν όχι απαραίτητο, τα υποχρεωτικά στοιχεία, όπως τα σχετικά με τον ΦΠΑ στα οποία αναφέρεται η Βελγική Κυβέρνηση, να είναι επίσης κατανοητά από όλα τα μέρη σε μια διασυνοριακή οικονομική σχέση.

88. Φρονώ ότι γλωσσικοί κανόνες όπως οι επίμαχοι στη διαφορά της κύριας δίκης βαίνουν πέραν του απολύτως αναγκαίου για την προώθηση της ολλανδικής γλώσσας και για την παροχή στις αρμόδιες αρχές της δυνατότητας να προβαίνουν στην εξέταση των χρήσιμων στοιχείων. Κατά τη γνώμη μου, θα αρκούσε στην πράξη να απαιτείται, όταν οι συμβαλλόμενοι επιθυμούν να συντάσσουν τα τιμολόγια σε άλλη γλώσσα, να υπάρχει μετάφραση προς την ολλανδική γλώσσα μόνον των εκ του νόμου επιβαλλομένων στοιχείων ή, εν ανάγκη, να γίνεται εκ των υστέρων μετάφραση αν αυτή η μορφή του εγγράφου δεν υποβάλλεται άμεσα προς τον σκοπό ελέγχου.

89. Συναφώς, υπενθυμίζω, καταρχάς, ότι, στον τομέα του ΦΠΑ, οι προμνησθείσες διατάξεις της οδηγίας 2006/112 επιτρέπουν απλώς στα κράτη μέλη προορισμού να απαιτούν μετάφραση ορισμένων τιμολογίων που είναι διατυπωμένα σε ξένη γλώσσα, όταν αυτό είναι αναγκαίο προς τον σκοπό ελέγχου⁸².

90. Εξάλλου, εναλλακτικές οδοί, αντλούμενες από άλλες διατάξεις που επίσης έχουν εφαρμογή στη βελγική επικράτεια, ενισχύουν αυτή την πεποίθησή μου, Πρόκειται, αφενός, για διατάξεις αντίστοιχες, αλλά όχι πανομοιότυπες, με τις επίμαχες εν προκειμένω, που έχουν θεσπιστεί από τη Γαλλόφωνη Κοινότητα του Βασιλείου του Βελγίου και από τις οποίες προκύπτει ότι τα έγγραφα των επιχειρήσεων όπως τα τιμολόγια που καταρτίζονται από τα πρόσωπα που έχουν την έδρα τους στη γαλλόφωνη περιφέρεια πρέπει, καταρχήν, να συντάσσονται στη γαλλική γλώσσα, πλην όμως «με την επιφύλαξη της συμπληρωματικής χρήσεως της γλώσσας που επιλέγουν οι συμβαλλόμενοι»⁸³. Μια τέτοια δυνατότητα πρόσθετης προσφυγής σε γλώσσα άλλη από τη γλώσσα της εν λόγω περιφέρειας, γλώσσα επιλεγόμενη από τους ενδιαφερομένους και, συνεπώς, την οποία αυτοί γνωρίζουν καλύτερα από τη γαλλική, αποτελεί λιγότερο περιοριστικό μέτρο από αυτό που συνίσταται στην επιβολή της αποκλειστικής χρήσεως μιας καθορισμένης γλώσσας στις εμπορικές συναλλαγές⁸⁴.

79 — Η New Valmar υποστηρίζει ότι αν τα τιμολόγιά της έπρεπε να συντάσσονται όλα στην ολλανδική γλώσσα, θα έπρεπε να συνοδεύονται από μετάφραση προς τη γλώσσα στην οποία καταρτίστηκε η σύμβαση, ώστε να αποφεύγεται το ενδεχόμενο να μπορούν οι αλλοδαποί πελάτες να επικαλεστούν σφάλμα ή δόλο όταν δεν κατανοούν τα στοιχεία που αναγράφονται στα τιμολόγια, πράγμα που θα συνιστούσε υπερβολική επιβάρυνση για μια επιχείρηση η οποία, όπως η ίδια, πωλεί χιλιάδες μικρά αντικείμενα (μπιμπερό, πιπίλες, παιχνίδια, κ.λπ.). Επικαλείται, επίσης, διάφορα άλλα προβλήματα πρακτικής φύσεως, όπως η αδυναμία χρησιμοποίησής, μεταξύ του πωλητή και του αγοραστή, ηλεκτρονικών συστημάτων παραγγελίας και εκδόσεως τιμολογίων λειτουργούντων σε μία και μοναδική γλώσσα.

80 — Συναφώς, η New Valmar αναφέρει, μνημονεύοντας διάφορες πηγές της νομικής θεωρίας, ότι μια παλαιά εμπορική συνήθεια απαγορεύει τη σύνταξη του τιμολογίου στη γλώσσα του αποδέκτη ή σε άλλη ευρέως χρησιμοποιούμενη στον συγκεκριμένο οικονομικό τομέα γλώσσα.

81 — Βλ., κατ' αναλογία, σχετικά με τη δυνατότητα του εθνικού δικαστηρίου να λάβει υπόψη του τις συνήθειες του διεθνούς εμπορίου για τον προσδιορισμό τους αρμοδίου δικαστηρίου, στο πλαίσιο του καθορισμού του τόπου εκτελέσεως σε σύμβαση πωλήσεως εμπορευμάτων, απόφαση της 9ης Ιουνίου 2011, *Electrosteel Europe* (C-87/10, EU:C:2011:375, σκέψεις 20 επ.), ή σχετικά με την εκτίμηση του κύρους ρήτρας περί απονομής δικαιοδοσίας, απόφαση της 16ης Μαρτίου 1999, *Castelletti* (C-159/97, EU:C:1999:142, σκέψεις 18 επ.), καθώς και άρθρο 25, παράγραφος 1, στοιχείο γ', του κανονισμού (ΕΕ) 1215/2012 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2012, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (ΕΕ 2012, L 351, σ. 1).

82 — Βλ. σημεία 46 επ. των παρουσών προτάσεων.

83 — Βλ. άρθρο 2, πρώτο εδάφιο, του *decreet inzake de bescherming van de vrijheid van het taalgebruik van de Franse taal in de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en hun personeel, alsook van akten en dokumenten van ondernemingen opgelegd door de wet en de reglementen* (διατάγματος σχετικά με την προστασία της ελευθερίας χρήσεως των γλωσσών και της χρήσεως της γαλλικής γλώσσας στον τομέα των εργασιακών σχέσεων μεταξύ των εργοδοτών και του προσωπικού τους καθώς και στις πράξεις και τα έγγραφα των επιχειρήσεων που επιβάλλονται από το νόμο και τις κανονιστικές διατάξεις), της 30ής Ιουνίου 1982 (*Belgisch Staatsblad*, 27 Αυγούστου 1982, σ. 9863).

84 — Βλ., υπό το πνεύμα αυτό, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 2015, *Trijber και Harmsen* (C-340/14 και C-341/14, EU:C:2015:641, σκέψη 74 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

91. Αφετέρου, η ίδια η Φλαμανδική Κοινότητα τροποποίησε, το 2014, το προμνησθέν διάταγμα περί γλωσσικού καθεστώτος⁸⁵ κατά τρόπον ώστε οι περί των εργασιακών σχέσεων διατάξεις του να καταστούν λιγότερο καταναγκαστικές από όσο ήταν την εποχή της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Las⁸⁶. Πράγματι, το άρθρο 5, παράγραφος 1 του διατάγματος αυτού εξακολουθεί να προβλέπει ότι καταρχήν στην ολλανδόφωνη περιφέρεια χρησιμοποιείται η ολλανδική γλώσσα, πλην όμως η παράγραφος 2 επιτρέπει πλέον για «τις ατομικές συμβάσεις εργασίας» την κατάρτιση «αυθεντικού κειμένου σε μία από τις [επίσημες] γλώσσες [των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ)] που κατανοούν όλοι οι συμβαλλόμενοι», εφόσον πληρούνται ορισμένα εδαφικά κριτήρια συνδέσεως με την περιφέρεια αυτή⁸⁷.

92. Γλωσσικής φύσεως μέτρα παρόμοια με κάποια από τις δύο αυτές εναλλακτικές οδούς, οι οποίες αμφοτέρως θίγουν λιγότερο έντονα την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων από όσο η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης ρύθμιση, διασφαλίζοντας συγχρόνως τους σκοπούς γενικού συμφέροντος τους οποίους επικαλείται η Βελγική Κυβέρνηση, θα μπορούσαν, κατά τη γνώμη μου, να υιοθετηθούν και στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως.

iii) Επί της επαπειλούμενης κυρώσεως και των πρακτικών συνεπειών της

93. Προς αντίκρουση της αιτιάσεως περί δυσανάλογου χαρακτήρα της επίμαχης ρυθμίσεως περί γλωσσικού καθεστώτος, η Βελγική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι η κύρωση που επιβάλλεται σε περίπτωση παραβάσεως, ήτοι η διαπιστούμενη αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο ακυρότητα, έχει λιγότερες επιπτώσεις στην υπό κρίση υπόθεση σε σχέση προς την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Las⁸⁸. Υποστηρίζει ότι, αντίθετα προς τη διαφορά της κύριας δίκης στην τελευταία αυτή υπόθεση, όπου η σύμβαση εργασίας που δεν είχε διατυπωθεί στην ολλανδική γλώσσα ήταν ακυρωτέα, εν προκειμένω μπορεί να θιγεί μόνον των κύρος των επίμαχων τιμολογίων, και όχι το κύρος της συμβάσεως εμπορικής αντιπροσωπείας που συνδέει τους συμβαλλομένους. Δεδομένου ότι τα τιμολόγια απλώς επιβεβαιώνουν οφειλές που πηγάζουν από τη σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ των ενδιαφερομένων, η διαπίστωση της ακυρότητάς τους δεν εμποδίζει την είσπραξη των απαιτήσεων αυτών και, επιπλέον, η αντικατάσταση των παράτυπων εγγράφων με νέα έγκυρα έγγραφα είναι δυνατή.

94. Η New Valmar αντιτάσσει ότι, ακόμα και αν οι επιπτώσεις της ακυρότητας μετριάζονται από την παρεχόμενη στον πωλητή δυνατότητα εκδόσεως νέων τιμολογίων που αντικαθιστούν τα αρχικά εκκρεμούσης της διαφοράς, τα θετικά αποτελέσματα αυτού του μετριασμού έχουν θεωρητικό χαρακτήρα. Κατά την εταιρία αυτή, η υποχρέωση αποστολής στον οφειλέτη νέων τιμολογίων, και όχι αντιγράφων στην ολλανδική γλώσσα των αρχικών τιμολογίων, έχει διάφορες αρνητικές συνέπειες. Αφενός, από φορολογικής απόψεως, η απαλλαγή από τον ΦΠΑ που προβλέπεται για τις ενδοκοινοτικές παραδόσεις δεν θα ισχύει για τα νέα τιμολόγια, καθόσον η απαλλαγή αυτή μπορεί να εφαρμοστεί μόνον κατά τον χρόνο κατά τον οποίο τα εμπορεύματα εξέρχονται από το εθνικό έδαφος, χωρίς να δύναται να μετατεθεί. Αφετέρου, από απόψεως αστικού δικαίου, οι τόκοι

85 — Βλ. σημείο 12 και υποσημείωση 38 των παρουσών προτάσεων.

86 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

87 — Δυνάμει της εν λόγω παραγράφου 2, ο ενδιαφερόμενος υπάλληλος οφείλει να έχει την κατοικία του στο έδαφος άλλου κράτους μέλους της Ένωσης ή του ΕΟΧ, είτε να κατοικεί στη βελγική επικράτεια έχοντας κάνει χρήση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων ή της ελευθερίας εγκαταστάσεως.

88 — Απόφαση της 16ης Απριλίου 2013 (C-202/11, EU:C:2013:239).

υπερημερίας που θα οφείλονται στον πωλητή για τα ληξιπρόθεσμα τιμολόγια αρχίζουν να τρέχουν μόνον από την ημερομηνία της αντικατάστασής τους, ενώ ένας οφειλέτης που δεν αμφισβήτησε τα αρχικά τιμολόγια εντός της προθεσμίας που τάσσει ο νόμος θα έχει πάντοτε τη δυνατότητα να προσβάλει τα τιμολόγια που εκδόθηκαν προς αντικατάσταση των αρχικών⁸⁹.

95. Κατά τη γνώμη μου, οι κυρώσεις τις οποίες προβλέπει η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης ρύθμιση δεν είναι απαραίτητες για την επίτευξη των σκοπών γενικού συμφέροντος τους οποίους επικαλείται η Βελγική Κυβέρνηση, καθόσον η ακύρωση των τιμολογίων που δεν είναι διατυπωμένα στην ολλανδική γλώσσα δεν συμβάλλει άμεσα ούτε στην προώθηση αυτής της γλώσσας ούτε στη διευκόλυνση αυτών καθαυτών των διοικητικών ή φορολογικών ελέγχων. Εξάλλου, οι δραστικές αυτές κυρώσεις είναι, κατ' εμέ, σαφώς υπερβολικές.

96. Όπως υπογράμμισαν η Λιθουανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή, η απόλυτη ακυρότητα, η οποία συνεπάγεται απώλεια *ab initio* των εννόμων αποτελεσμάτων αυτών των τιμολογίων και πρέπει να διαπιστώνεται αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο, μπορεί να αποτελέσει πηγή σημαντικής ανασφάλειας δικαίου για αμφοτέρους τους συμβαλλομένους στη συγκεκριμένη οικονομική σχέση, πράγμα επιζήμιο για το διασυνοριακό εμπόριο, ενώ αντιθέτως το εμπόριο αυτό, δυνάμει του ενωσιακού δικαίου, πρέπει να ενθαρρύνεται.

97. Θεωρώ ότι η διαπίστωση αυτή μπορεί να γίνει κυρίως από τον πωλητή. Βάσει των στοιχείων που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο, δεν μπορεί *a priori* να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ο πωλητής, εξ αιτίας της υποχρέωσης εκδόσεως νέου τιμολογίου στην ολλανδική γλώσσα, να αντιμετωπίσει όχι μόνον περιπλοκές στον τομέα του ΦΠΑ ή την απώλεια των τόκων υπερημερίας που συνδέονται με το αρχικό τιμολόγιο, αλλά και ζητήματα παραγραφής τα οποία θα συνεπάγεται η έκδοση του νέου τιμολογίου, όπως επισημαίνει η *New Valmar*⁹⁰. Επιπλέον, η επιχείρηση που έχει εκδώσει τιμολόγια διατυπωμένα σε γλώσσα άλλη από την επιβαλλόμενη υπάρχει κίνδυνος να εκτεθεί, όπως συμβαίνει στη διαφορά της κύριας δίκης, σε καθαρώς καιροσκοπικής φύσεως αμφισβήτηση του κύρους των εγγράφων αυτών με τα οποία διαπιστώνονται οι απαιτήσεις της⁹¹. Εξάλλου, θεωρώ ότι και ο αποδέκτης των παράτυπων τιμολογίων τιμωρείται ενδεχομένως από αυτό το σύστημα κυρώσεων, έστω και σε μικρότερη κλίμακα, καθόσον τα τιμολόγια που ακυρώθηκαν είναι δυνατόν να χάσουν εν όλω ή εν μέρει την αποδεικτική αξία τους⁹².

98. Καίτοι στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει αν οι δυνητικές αυτές αρνητικές συνέπειες όντως υπάρχουν εν προκειμένω, από πλευράς του εφαρμοστέου στη διαφορά της κύριας δίκης δικαίου, θεωρώ ότι, σε κάθε περίπτωση, τα μέσα που επελέγησαν στην επίμαχη ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος είναι, γενικώς, υπερβολικά. Πράγματι, για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, θα ήταν κατά τη γνώμη μου δυνατή η προσφυγή σε κυρώσεις λιγότερο περιοριστικές της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων.

89 — Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Βελγική Κυβέρνηση αμφισβήτησε όλα αυτά τα επιχειρήματα. Μεταξύ άλλων, υποστήριξε, αφενός, ότι τόσο το αρχικό τιμολόγιο όσο και το εκδοθέν προς αντικατάστασή του, που αφορούν την ίδια ενδοκοινοτική παράδοση, μπορούν τύχουν απαλλαγής από τον ΦΠΑ στο Βέλγιο και, αφετέρου, ότι οι συμβαλλόμενοι είναι απολύτως ελεύθεροι να ορίζουν την ημερομηνία κατά την οποία η οφειλή καθίσταται ληξιπρόθεσμη, ανεξαρτήτως της ημερομηνίας εκδόσεως ή αντικατάστασής του τιμολογίου. Η Επιτροπή ορθώς παρατήρησε ότι εξακολουθεί να υφίσταται ανασφάλεια δικαίου, καθόσον η από 23 Ιανουαρίου 2013 εγκύκλιος των βελγικών φορολογικών αρχών την οποία επικαλείται η κυβέρνηση αυτή δεν έχει ισχύ νόμου και ότι τα δικαστήρια παραμένουν υποχρεωμένα να διαπιστώνουν αυτεπαγγέλτως την ακυρότητα των παράτυπων τιμολογίων. Εξάλλου, σημειώνω ότι δεν είναι απολύτως δυνατό στην πράξη να καθορίζουν οι ενδιαφερόμενοι ημερομηνία κατά την οποία η απαίτηση καθίσταται ληξιπρόθεσμη άλλη από αυτή που συνδέεται με το τιμολόγιο.

90 — Υπογραμμίζω ότι το αιτούν δικαστήριο δεν αναφέρει σαφώς τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να εφαρμόζονται οι κυρώσεις τις οποίες προβλέπει το άρθρο 10 του φλαμανδικού διατάγματος περί γλωσσικού καθεστώτος (βλ. σημείο 12 των παρουσών προτάσεων), ιδίως ως προς το αν και σε ποιο βαθμό η τυχόν αντικατάσταση παράτυπου τιμολογίου διατηρεί ή όχι αναδρομικώς το κύρος του αρχικού εγγράφου. Ως προς το ζήτημα αυτό, βλ., επίσης, Gosselin, F., *όπ.π.*, σημεία 188 επ.

91 — Είναι παράδοξο το να μπορεί ο Ιταλός εμπορικός αντιπρόσωπος της *New Valmar* να αντλήσει επιχείρημα από τη φλαμανδική ρύθμιση περί γλωσσικού καθεστώτος για να επιτύχει την ακύρωση τιμολογίων που του απεστάλησαν στην ιταλική γλώσσα, την οποία προφανώς κατανοεί.

92 — Η ίδια η Βελγική Κυβέρνηση σημειώνει ότι το τιμολόγιο επιτελεί, υπό ορισμένες περιστάσεις, αποδεικτική λειτουργία, καθόσον για έναν έμπορο ένα τιμολόγιο που έγινε δεκτό αποτελεί την απόδειξη μιας συμβάσεως, συνιστά επίσης λογιστικό έγγραφο, καθώς και το πλέον χρησιμοποιούμενο δικαιολογητικό.

99. Βάσει του συνόλου των στοιχείων αυτών, φρονώ ότι το άρθρο 35 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιβαίνει σ' αυτό ρύθμιση ομόσπονδης οντότητας κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης, η οποία επιβάλλει σε κάθε επιχείρηση που έχει την έδρα εκμεταλλεύσεώς της στο έδαφος της οντότητας αυτής να συντάσσει τα διασυνοριακού χαρακτήρα τιμολόγια, τουλάχιστον για ορισμένα υποχρεωτικά τους στοιχεία αν όχι στο σύνολό τους⁹³, αποκλειστικά στην επίσημη γλώσσα της ομόσπονδης αυτής οντότητας επί ποινή ακυρότητας την οποία το δικαστήριο οφείλει να διαπιστώνει αυτεπαγγέλτως.

V – Πρόταση

100. Βάσει των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το rechtbank van koophandel te Gent ως ακολούθως:

Το άρθρο 35 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι αντιβαίνει σ' αυτό ρύθμιση ομόσπονδης οντότητας κράτους μέλους, όπως η επίμαχη στη διαφορά της κύριας δίκης, η οποία επιβάλλει σε κάθε επιχείρηση που έχει την έδρα εκμεταλλεύσεώς της στο έδαφος της οντότητας αυτής να συντάσσει τα διασυνοριακού χαρακτήρα τιμολόγια, τουλάχιστον για ορισμένα υποχρεωτικά τους στοιχεία, αποκλειστικά στην επίσημη γλώσσα της ομόσπονδης αυτής οντότητας επί ποινή ακυρότητας την οποία το δικαστήριο οφείλει να διαπιστώνει αυτεπαγγέλτως.

93 — Υπενθυμίζω ότι από τα στοιχεία που παρασχέθηκαν στο Δικαστήριο προκύπτει ότι, δυνάμει της επίμαχης στην υπό κρίση υπόθεση ρυθμίσεως, ένα τέτοιο τιμολόγιο πρέπει να συντάσσεται στην ολλανδική γλώσσα, τουλάχιστον εν μέρει, ήτοι όσον αφορά τα στοιχεία που επιβάλλονται από τη νομοθεσία περί ΦΠΑ, αν όχι στο σύνολό του, και ότι το αιτούν δικαστήριο είναι το μόνο αρμόδιο να άρει τις αμφιβολίες που δημιούργησε η Βελγική Κυβέρνηση σχετικά με το περιεχόμενο των υποχρεώσεων που απορρέουν από την εσωτερική αυτή ρύθμιση (βλ. σημεία 29 επ. των παρουσών προτάσεων).